

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ

Методичний посібник

Укладачі:

***М. В. Папуча, Н. Ф. Литовченко,
О. А. Тимошенко, О. П. Никоненко,
І. В. Кошова, О. І. Михайлова,
А. Ю. Ковтун, О. Д. Кресан,
Т. О. Гетьман, Т. Г. Здоровець,
О. П. Пісоцький та ін.***

Ніжин – 2025

УДК 159.9(075.8)
П78

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 9 від 27.02.2025 р.

Рецензенти:

Литовченко Н. Ф. – доцент кафедри загальної та практичної психології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат психологічних наук;

Щотка О. П. – доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат психологічних наук

П78 Проблемні питання психології: метод. посіб. / укл.: М. В. Папуча, Н. Ф. Литовченко, О. А. Тимошенко, О. П. Никоненко, І. В. Кошова, О. І. Михайлова, А. Ю. Ковтун, О. Д. Кресан, Т. О. Гетьман, Т. Г. Здоровець та ін. – 5-те вид., випр. та доп. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. – 112 с.

Запропонований посібник містить проблемні психологічні питання, ситуації та завдання з сукупності нормативних дисциплін, які виносяться на комплексний кваліфікаційний державний екзамен для об'єктивного контролю умінь, знань і навичок випускників першого (бакалаврського) рівня на пряму підготовки 053 «Психологія. Практична психологія».

Представлені завдання мають критеріально-орієнтовний характер і можуть бути використані для оцінки досягнутого рівня розвитку здібностей, знань та вмінь студентів з різних галузей психології. Посібник міститься схеми аналізу ситуацій і відповідні коментарі.

Методична розробка покликана слугувати здобувачам вищої освіти і викладачам. Вона забезпечує самостійну роботу студентів – необхідний компонент і потужний резерв підвищення ефективності навчання у вузі.

УДК 159.9(075.8)

© М.В.Папуча, Н.Ф. Литовченко, О.А.Тимошенко, О.П.Никоненко,
І.В.Кошова, О.І.Михайлова, А.Ю.Ковтун, О.Д.Кресан,
Т.О.Гетьман, Т.Г.Здоровець, О.П.Пісоцький та ін.
укладання, 2025
© НДУ ім. М. Гоголя, 2025

ВСТУП

Психологія – це своєрідна галузь людської діяльності, яка оптимізує психологічні складові життя людини: гармонійність внутрішнього світу, особистісне зростання, створення комфортних умов існування, розвитку в сфері взаємодії і професійної діяльності. Для того, щоб стати висококваліфікованим фахівцем необхідне поєднання у людині відповідних гуманних якостей, її бажання надати допомогу та ілюзії щодо власних можливостей, яка виникає при знайомстві з різноманітною популярною літературою та науковими поглядами. Вивчення внутрішніх переживань особистості вимагає глибоких і рефлексивних знань, системи професійних умінь та навичок і професійної відповідальності психолога за можливі наслідки "втручання" у внутрішній світ людини. Іншими словами, в практичній психології повинен працювати саме фахівець своєї справи, який якісно вміє виконувати всі види діяльності, що існують у цій галузі.

Істотними складовими, що визначають успішність професійної діяльності, є загальнотеоретична підготовка в галузі психологічної науки, знання основних напрямів сучасної консультативної психології, здатність до рефлексії наукового знання і просування його в площину реальних психологічних проблем особистості та наявності системи первинних навичок аналізу запиту клієнта.

Надання кваліфікованої психологічної допомоги передбачає комплексний характер системи професійної підготовки психолога-фахівця. Для цього необхідні не лише ґрунтовні і усвідомлені теоретичні знання, але й високорозвинені практичні вміння.

Ми хочемо сказати, що самі по собі знання будуть дуже довго і малоефективно "доростати" до своєї реалізації в практиці, якщо в межах навчального процесу не передбачити спеціальних заходів, спрямованих на формування професійних вмінь. Виникає серйозне питання: як саме це можна зробити?

Сфера професійної діяльності психолога (внутрішній світ особистості) є настільки специфічною, складною та відповідальною, що безпосередній вихід майбутнього фахівця в цей простір (одразу після засвоєння відповідних курсів) є, на наш погляд, недоцільним, неефективним і навіть небезпечним (скажімо, під час психологічної практики). Цьому акту мусить передувати навчальна робота, під керівництвом викладача, зі своєрідними моделями тих чи інших переживань. Ці моделі за формою є описи реальних чи вигаданих життєвих ситуацій, які відбуваються і можуть бути проінтерпре-

товані в просторі психології. Такий вид навчання дозволяє з'єднати основні теоретичні положення з моделлю ситуації і відрефлексувати саме цей процес. Такий спосіб навчально-практичної роботи є доволі ефективним і корисним.

Запропонований посібник – це джерело, в якому автори зібрали різні проблемні психологічні питання і ситуації, які слід розглядати як моделі можливих життєвих подій із психологічною складовою. Він містить схеми аналізу ситуацій і відповідні коментарі, включає в себе проблемні запитання з різних галузей психології, відповідь на які допоможе студенту у самостійній підготовці до занять.

Методичний посібник має список наукової літератури, мета якої – формування професійних компетенцій майбутнього психолога у його фаховому становленні.

Авторський колектив має надію, що рекомендований посібник буде цікавим і корисним як для студентів, що вивчають психологію, так і для викладачів та науковців.

Професор М. В. Папуча

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

№1

Прокоментуйте висловлювання Максименко С.Д.:

“Вихідні методологеми генетичної психології визначають магістральні лінії дослідження психологи особистості і центральні питання: "як виникає особистість?", "якими є психологічні механізми її існування і розвитку?". Відповідь на перше питання полягає в тому, що особистість створюється, і отже вона є – твір. Це зовсім особливий твір, що все життя перебуває у власному становленні. Він продовжує створювати себе, ускладнювати (або – спрощувати), самореалізовуватись, вдосконалюватись. Він само-існує. І в цьому сенсі, особистість є власним автором. Але справжнє диво полягає в тому, що особистість є не лише автором себе як твору: вона потенційно і актуально є автором іншої, нової особистості – людської дитини

Що входить у коло задач дослідження психології особистості?

№2

Опис якого психологічного явища середнього дорослого віку подано у монолозі чоловіка:

"Я побудував своє підприємство на гроші, взяті в кредит. Я вперто пропрацював дванадцять років, щоб виплатити борг. Весь цей час я думав, що, як тільки виплачу кредит, почнеться справжнє життя, тоді я стану самостійною людиною і відправлюсь у велику подорож. На минулому тижні я закрив свій борг, однак мені не до канікул – я перебуваю в депресії. Я повинен ще двадцять років сидіти за одним і тим же письмовим столом, займатися однаковими проблемами, а чарівність самостійності зникла..." [За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

№3

Багато дослідників зазначають, що під час спостереження ми бачимо те, що вже знаємо, а невідоме проходить поза нашою увагою.

Чи правильне таке судження?

Що необхідно зробити, щоб спостереження було ефективним?

№4

Світлана. Молода вродлива жінка віком 23 років з вищою психологічною освітою. Має чоловіка, маленьку доньку віком 1 рік і два місяці. Знаходиться у стані стресу, викликаного тим, що випад-

ково дізналася про свій діагноз, рак молочної залози, який довго від неї приховувався рідними. Розуміє, що їй має бути зроблено складну операцію з видалення молочної залози. Одночасно переживається страх смерті, страх за дитину, яка залишиться без матері. У цей період пацієнтка вважає свого чоловіка найміцнішою опорою в житті.

Мати Світлани. Жінка 44 років, яка зазнала горя. Дуже пригнічена хворобою дочки, невизначеністю її подальшого стану здоров'я, життя, а також долі маленької онуки. Мати живе з молодшою сестрою пацієнтки. Готова зробити що завгодно, аби повернути здоров'я дочці.

Сестра Світлани. Дівчина 13 років, яка не хоче вірити в те, що сестра тяжко хвора. Вірить у те, що завдяки правильному та тривалому лікуванню сестра одужає і все буде добре.

Чоловік Світлани. Молода, добра, порядна людина, кохає дружину. Він дорожить сім'єю, любить доньку. Про реальну серйозність захворювання йому невідомо. Впевнений, що нетрадиційна медицина може позбавити від будь-якої тяжкої хвороби.

Психолог.

Місце події – онкологічна клініка, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Світлана звертається до психолога із проханням допомогти подолати тяжку кризу, повірити у майбутнє, набути сил для подальшого життя. Трохи раніше у різний час приходили її рідні з проханням допомогти пацієнтці, підтримати.

Після того, як дії психолога чітко визначаються, інсценування може бути перерване і починається фаза обговорення. [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№5

Схема проведеного експерименту передбачала формування двох груп індивідів: контрольної та експериментальної. В обох групах вираховувалися показники факторів А, Б, В, Г, Г', Д. Було встановлено, що фактор Г є незалежною змінною, а фактор Д – залежною.

Контрольна група: А, Б, В, Г → Г', Д

Експериментальна група: А, Б, В, Г ↔ Г', Д +

Опишіть логіку доказів щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між Г та Д.

Пригадайте та назвіть вид експерименту, який схематично описано.

Опишіть недоліки даної схеми експерименту.

№6

У експерименті "Дитина Ікс" три групи дорослих людей попросили пограти з дітьми різної статі, які були одітимися в однаковий одяг жовтого кольору, та описати їх. Якщо дорослим говорили, що діти – дівчатка, то пропонували їм нянчити ляльок та описували як ніжних та ласкавих; якщо говорилося, що діти – хлопчики, дорослі пропонували їм грати в футбол та описували як мужніх; якщо нічого не повідомлялось про те, хлопчики це чи дівчатка, дорослі старалися самостійно знайти відповідь та відповідним чином діяти з дітьми. Фактично, стать при цьому вгадувалася не точніше, ніж якби це робилося випадковим чином.

Визначте до якого типу експерименту відноситься дане дослідження.

Назвіть та опишіть особливості інших видів даного методу наукового дослідження.

№7

Вагомим вкладом у психологію були експерименти Жана Піаже по дослідженню егоцентризму. Наприклад, він запитував дитину, скільки у неї братів і, почувши відповідь: "У мене два брати" – задавав дитині наступне питання: "А скільки братів у твого старшого брата?" Як правило, діти не могли правильно відповісти на це питання і відповідали, що у старшого брата лише один брат, забуваючи при цьому себе. У наступному експерименті дітям пропонувався макет з трьома горами, на вершинах яких були розташовані різні предмети – млин, будинок, дерево. Дітям показували декілька фотографій макету і просили вибрати ту з них, на якій усі три гори розташовані так, як їх бачить дитина. Це завдання виконували навіть маленькі, 3-4річні діти. Після цього, з іншого боку макету ставили ляльку, і експериментатор просив дитину вибрати ту фотографію, яка відповідає точці зору ляльки. З цим завданням діти вже не могли впоратися, причому, як правило, навіть 6-7-річні діти знову вибирали ту фотографію, яка відображала їх позицію перед макетом, але не позицію ляльки або іншої людини. [За Столяренко О.Б., 2011]

Прокоментуйте результати експериментів Жана Піаже.

Які особливості прояву егоцентризму на різних вікових етапах розвитку особистості?

№8

Андрій. Чоловік 32 років із середньою фаховою освітою. Одружений не був, дітей немає. Знаходиться у стані розпачу і надмірної дратівливості. Уже три роки пересувається за допомогою милиць та інвалідної коляски. Переніс декілька операцій на стопі, включаючи ампутацію пальців, ускладнену впливом цукрового діабету, яким хворіє з дитинства. Останнім часом почалися ускладнення з нирками, напади болю.

Єдиною близькою людиною для нього є мати, яка заміняє йому подругу і терпить різкі зміни настрою – від ніжного смутку до лютого гніву. Пацієнт знає важкість свого захворювання і те, що йому ще недовго залишилося жити, але він не хоче, щоб до нього приходили друзі, сестра і бачили його в такому стані.

Мати Андрія. Жінка 52 років, що з дитинства пережила багато труднощів, виросла без батька, одружена з чоловіком, якого не кохає, з яким не розлучається через дітей. Їм вона присвятила все своє життя, і не уявляє його без сина. Робить усе, щоб продовжити життя свого сина.

Батько Андрія. Дуже таємнича, педантична і жадібна людина 54 років. Працює на заводі майстром. Любить усіх повчати. Ретельно приховує свій емоційний стан. Підтримує з усіма прохолодні стосунки.

Сестра Андрія. Молода жінка 33 років. Живе окремо з чоловіком і двома дітьми. Час від часу приїжджає провідати брата, але все ускладнюється нетерпимістю матері до зятя, і ці зустрічі закінчуються частими сварками. Потребує підтримки матері, тому що знає, що чоловік їй уже три роки зраджує, і живе з іншою жінкою.

Психолог.

Місце події: міська лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: сестра Андрія звертається до психолога з проханням пом'якшити і полегшити реальну ситуацію, знизити дратівливість брата і тим самим допомогти матері. Робота може вестися в напрямку прийняття хвороби пацієнтом і його матір'ю, зі страхом смерті й оптимізацією міжособистісних відносин [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійснить психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№9

Вирішивши стати психологом, юнак збирає інформацію про виші, в яких можна отримати дану професію та вибирає предмети для ЗНО, щоб добре підготуватися до вступу;

Людина, вийшовши вранці з дому, не пам'ятає, чи вимкнула вона праску, і повертається, щоб перевірити це;

Перед складним іспитом Віктору сниться сон, в якому він бігає по лабіринту, потрапляє в глухий кут;

Сім'я зробила перестановку в спальні, прибрала від ліжка тумбочку. Але ще впродовж чотирьох місяців дружина, яка спала біля тумбочки, намагалася класти туди книги.

Обґрунтуйте, чи в наведених нижче прикладах має місце свідомо чи безсвідомо сторона активності?

[За Ловка О.В., Борисенко Л.Л., Колесніченко Л.А., В. Музичко Л.В. та інш., 2019].

№10

В експериментах С. Мілграма одна людина або компанія в розмірі 2, 3, 4, 5, 10 та 15 чоловік зупинялися посередині переповненого людьми нью-йоркського тротуару та дивилися вгору. Природньо, що при цьому навколо них збиралися перехожі і також закидали до гори голови. З'ясувалося, що процент людей, які приєдналися до даної групи зростав при збільшенні її розміру до п'яти чоловік.

Визначте до якого виду експерименту відноситься дане дослідження.

№11

- Експериментатор, який твердо переконаний в правильності будь-якої гіпотези, мимовільно починає впливати на досліджуваних таким чином, що він отримує її фактичне підтвердження;

- Поведінка досліджуваного може змінитися при наявності сторонніх осіб. При цьому, зазвичай, краще виконується гарно засвоєна, суб'єктивно легка, механічна, інтелектуально проста. Але гірше та повільніше виконується складна для досліджуваної діяльності, або не засвоєна ним в повній мірі.

- Сам факт участі в процедурах досліджень здатен помітно вплинути на поведінку досліджуваних.

- *Визначити по кожному пункту тип експериментального ефекту (артефакту)?*

Які ще артефакти Ви можете назвати? Опишіть їх суть.

№12

«Його звали Том. Він був колишнім морським піхотинцем і десять років тому повернувся з В'єтнаму. Той день Незалежності він провів у своєму адвокатському офісі в центрі Бостона, наодинці з пляшкою та старими фотографіями. Том не хотів бачити рідних. Він не хотів повторювати помилки минулих років, бо вже добре знав, що галас і феєрверки, спека і пікнік під густими кронами дерев біля будинку його сестри неминуче нагадають йому про В'єтнам, і це змусить його скаженіти. Він не хотів, щоб поруч опинились його рідні, бо в такі моменти поведився зі своєю дружиною і трьома малими синами як чудовисько. Том знав: крики дітей роздратують його так, що йому доведеться швидко піти з дому, щоб не накоїти лиха. У такі моменти він напивався до забуття або сідав на свій «гарлі-девідсон» і мчав з небезпечною швидкістю, бо лише це допомагало йому заспокоїтись» [За: Колк ван дер Б, 2024]

1. *Визначте можливі психологічні причини проблем.*

2. *Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.*

№13

Ольга Іванівна, жінка 74 років. Вісім років тому їй встановили діагноз: рак молочної залози (неоперабельна стадія). Весь цей час хвороба не давала про себе знати, родичі були впевнені в помилковості діагнозу. І тільки тепер з'явилися метастази. Хвора лежить вдома (лікарі відмовляються покласти в лікарню), мучиться від нестерпного болю. За характером – жінка активна, владна, домінантна, яку цілком надломив хвороба.

Чоловік Ольги Іванівни, 76 років, пенсіонер. Лагідний, м'який, безініціативний. Звик усе життя підкорятися владній дружині, та не вміє приймати самостійні рішення. У ситуації її хвороби почуває повну безпорадність і розгубленість.

Дочка Ольги Іванівни – 51 рік, археолог, працює у краєзнавчому музеї. Незаміжня, не має дітей. Людина самотня, замкнена, батьки для неї – єдині близькі люди. Дуже вразлива, завжди відчуває себе невдахою; недовірлива, схильна до самознищення.

Син Ольги Іванівни – 45 років. Розлучений, має дорослу дочку. Людина вітряна, легковажна, без постійного місця проживання і постійного місця роботи. Іноді допомагає батькам грошима, але майже не співчуває і морально не підтримує вмираючу матір.

Психолог.

Місце події: кабінет клінічного психолога.

Запропоновані обставини: до психолога звертається дочка Ольги

Іванівни. Причина звертання – гостре почуття провини перед матір'ю: звинувачує себе в тому, що не звернула увагу раніше, вчасно не розпочато лікування; через те, що не може організувати лікарів, які "тільки відмахуються", що не вистачає грошей на ліки, часу і сил на догляд, і ніяк не можна полегшити страждання близької людини. [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№14

Н.Н. Ладигіна-Котс зіставляла наслідувальне конструювання шимпанзе і трирічної дитини й виявила цікаві факти. *Визначте, які з них належать до поведінки шимпанзе, а які – до поведінки дитини? За якими ознаками це можна встановити?*

- Один з них міг скласти фігуру з 2–3 частин тільки в тому випадку, якщо перед ним знаходилась фігура-зразок, інший міг виконувати завдання і при відсутності зразка, по пам'яті.

- Типова помилка одного полягала в тому, що він ставив конусоподібні фігури на вершину, а не на основу. Але після того, як вони падали, ставив їх як треба. Інший такі помилки робив рідко.

- Обое допускали помилки у конструюванні п'ятиелементних веж, але якщо один міг самостійно виправити помилки, то інший це робив лише з допомогою дослідника.

- Найважчі задачі для одного – задачі типу конструювання мосту, в яких горизонтальний елемент треба було покласти на два вертикальні, для іншого – це найлегші задачі.

[за В.С. Мерліним, 1971.]

№15

Кількох досвідчених експериментаторів попросили зафіксувати особливості поведінки шурів в серії досліджень. При цьому одним з них сказали, що ті працюють зі спеціально виведеною лінією "особливо розумних тварин"; а іншим дали зрозуміти, що їм доведеться мати справу з "особливо нерозумними". Насправді всі шури були приблизно однаковими, а іноді навіть одними й тими самими. Однак, результати експериментів відрізнялися один від одного...

Дайте назву типу експериментального ефекту (артефакту), який мав місце в даних дослідженнях. Яку шкоду несуть артефакти та які існують прийоми їх уникнення?

№16

Сергій. Молодий приємний хлопець, 21 рік, вчиться на п'ятому курсі юридичного факультету. Живе з батьками і молодшим братом. Уже три роки зустрічається з дівчиною. Зараз знаходиться у стані розгубленості, викликаного тим, що довідався, що він не може мати дітей. Розуміє, що йому потрібне серйозне лікування, яке може й не допомогти. Переживає, що може ніколи не відчувати радість бути батьком, і страх, що не зможе створити родину. У цей період пацієнт вважає свою дівчину найбільшою опорою.

Мати Сергія. Жінка 38 років. Не знає про проблему сина. Життєрадісна і практична людина. Звертає більше уваги на молодшого сина, вважаючи, що все, що вона могла, вже дала старшому.

Батько Сергія. Чоловік 40 років. Не знає про проблему. Веселий, не занадто включається у сімейні справи, хоча переживає за майбутнє дітей.

Брат Сергія. Підліток 13 років. Вчиться в школі. Особливих вікових проблем немає. Дуже любить свого старшого брата, пишається ним, радіє його успіхам. До дівчини свого брата ставиться не дуже доброзичливо, тому що над усе цінує свої братерські стосунки з братом. Переймаючись переживаннями брата, готовий допомагати йому в усьому. Вважає, що братові зовсім не обов'язково бути одруженим, щоб не страждати від неспроможності мати дітей.

Дівчина Сергія. 20 років. Молода, чуйна, порядна, але любить бути незалежною. Кохає свого обранця. Не усвідомлює реальну серйозність ситуації. Упевнена, що лікування йому допоможе.

Психолог.

Місце події: клініка, кабінет психолога.

Запропоновані обставини:. Сергій звертається до психолога з проханням допомогти подолати кризу, повірити в майбутнє, набратися сил для подальшого життя. Деяко раніше приходила його дівчина з проханням допомогти коханому, підтримати його. [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійснить психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№17

Назвіть техніки формування репрезентативної вибірки, виходячи з наступних описів таких процедур:

- Максимально досяжній для досліджень кількості досліджуваних присвоюються індивідуальні номери. Вибірка формується з них за допомогою таблиць випадкових чисел. У такий

спосіб створюються рівні можливості для індивідів бути представленими експериментальній групі.

- Вибірку намагаються включити досліджуваних таким чином, щоб в ній були представлені в однаковій мірі особи з кожної групи людей, які є утворені за статевою ознакою, соціальним положенням, станом здоров'я тощо.

- Вибірка формується з досліджуваних, які є еквівалентними за будь-якою суттєвою ознакою. Наприклад, один із досліджуваних певного типу (близнюків, встигаючих чи невстигаючих в навчанні, людей з певним рівнем освіти, кваліфікації тощо) включається в експериментальну, а інший – в контрольну групи тощо.

Розкрийте значимість таких дій щодо формування репрезентативної вибірки.

№18

Визначити типи надійності психологічних тестів, виходячи з аналізу наступних описів:

- Надійність психологічного тесту визначається при проведенні повторного тестування одних і тих самих осіб;

- Надійність психологічного тесту визначається шляхом оцінювання ступеню однорідності (гомогенності) всіх його завдань;

- Надійність психологічного тесту визначається через процедуру визначення ступеню зв'язку між взаємозамінними, але не ідентичними наборами тестових завдань.

Дайте визначення поняття надійності психологічного тесту. Поясніть необхідність підрахунку коефіцієнтів надійності.

№19

Визначити типи валідності психологічних тестів, виходячи з аналізу наступних описів:

- Валідність психологічного тесту визначається шляхом співставлення в тестових завданнях всього об'єму вимірюваної області психологічних властивостей;

- Валідність психологічного тесту відображає ступінь співвідношення результатів тесту з базовими для нього теоретичними поняттями (конструктами);

- Валідність психологічного тесту показує як результати тестування співвідносяться з тими оцінками вимірюваної якості, які отримані іншими (нетестовими) засобами (думками фахівців,

даними спостережень та експериментів, аналізом продуктів діяльності тощо);

- Ступінь прояву валідності психологічного тесту визначається з використанням статистичних способів аналізу даних (кореляційного аналізу).

Дайте визначення поняття валідність психологічного тесту. Обґрунтуйте важливість підрахунку коефіцієнтів валідності.

№20

Найбільша ефективність методу експертного оцінювання визначається проведенням його у такий спосіб, коли оцінювання об'єкту здійснюється групою експертів при їх заочній взаємодії в кілька турів.

Поясніть чому саме така схема дає найбільш об'єктивні результати.

Назвіть та опишіть особливості інших видів даного методу наукового дослідження.

№21

Проведене з респондентом інтерв'ю виконувалось за чітко розробленою схемою, яка була однаковою при роботі з усіма іншими дослідженими особами. В даному випадку, як і у всіх інших, не змінювалися формулювання або послідовність запитань. Додаткові запитання також не задавалися в жодному разі. Всі умови інтерв'ювання були регламентованими.

Визначте вид проведеного інтерв'ю.

Перерахуйте його переваги та недоліки.

№22

Ознайомтесь з фрагментами змісту анкети та дайте відповіді на запитання.

1. Лекційні заняття в університеті приносять користь в засвоєнні навчальних дисциплін:

а) так;

б) ні.

2. Вища освіта є необхідною для самореалізації особистості:

а) повністю згоден;

б) згоден частково;

в) не знаю.

Наступні три запитання стосуються лише студентів-психологів.

1. Чи навчаєтеся Ви на психологічному факультеті?

Ваш варіант відповіді: _____

2. Чи задоволені Ви якістю лабораторних занять зі спеціальної психології?

Ваш варіант відповіді: _____

5. Якою мірою отримані Вами знання на психологічному факультеті дозволять вам виконувати Ваші майбутні фахові обов'язки?

а) в повній мірі;

б) частково;

в) не знаю.

Ваш варіант відповіді: _____

- Увага! Питання для всіх...

Визначте види питань, які були використані в даних фрагментах.

Назвіть інші види питань анкет.

Перерахуйте недоліки та переваги методу анкетування.

№23

Володя (2 роки 8 місяців) намагається сам одягнутися. Крекчучи, він натягує колготки. Нічого не виходить. Мама пропонує свою допомогу. «Я сам!» – протестує дитина. «Сиди спокійно, нічого у тебе не виходить» – каже мама. «Я хочу сам!» – знову стверджує хлопчик. Визначте особливості психіки дитини раннього віку, які характеризує дана ситуація.

[За Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В., 2012]

№24

Тетяна Петрівна. Жінка 71 року, в якої виявлено онкозахворювання в термінальній стадії розвитку. Радикальне лікування немо-

жливе, лікарем-онкологом запропонована хіміотерапія, яка виявляється занадто дорогою для родини. Рідні приховують від Тетяни Петрівни правду. Вона є оптимісткою, має сильний характер, всі сили віддає донькам та онуці, вірить у те, що за допомогою хіміотерапії зможе подолати хворобу.

Дочка Тетяни Петрівни. Жінка 42 років. Можлива втрата матері сприймається нею як втрата власного життя. Розбита горем, але приховує від матері свій стан. Розгублена, збентежена обставинами, що склалися. Розуміє, що дочці необхідно якнайшвидше вийти заміж. Грошей у родині стільки, що їх вистачить або на весілля, або на лікування матері.

Онука Тетяни Петрівни. Дівчина 19 років, вагітна і збирається вийти заміж. Дізнавшись про горе збентежена, засмучена, оскільки дуже любить свою бабусю, але розуміє, що весілля доведеться відкласти на тривалий час і допомагати матері доглядати бабусю, через лікування якої грошей на святкове весілля не вистачить.

Психолог.

Місце події: кабінет психолога в онкологічній клініці.

Запропоновані обставини: Дочка Тетяни Петрівни звертається з проханням допомогти визначитися, як їй поведеться, оскільки з одного боку, на неї впливають її сестри і не дозволяють справляти весілля дочки, а з іншого – хвора мати, яка наполягає на швидкому весіллі, дивується і не розуміє, чому його відклали. До того ж, вона добре розуміє, що хіміотерапія не позбавить від тяжкої хвороби, а лише на деякий час подовжить життя [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійснить психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№25

В наведених прикладах ідентифікуйте назви складових частин класифікатора (переліку категорій аналізу, відповідних йому індикаторів – одиниць аналізу та одиниць рахунку – кількісних характеристик відношень категорій одної до іншої, або одиниць аналізу до категорій), який є основою алгоритму подальших дій дослідника, від яких залежить якість контент-аналізу:

Приклад 1. В ході контент-аналізу ми маємо виділяти частини текстів, які характеризуються належністю до певної категорії (символи, слова, терміни, сполучення слів різної тривалості, ситуації судження, репліки, інтонації тощо).

Приклад 2. Вивчаючи тривожність як властивість особистості, ми попередньо виділяємо сукупність "тем", які її складають: хвилювання з приводу здоров'я, родини, кар'єри, фінансового положення тощо.

Приклад 3. При виконанні контент-аналізу ми визначаємо кількісні характеристики відношень категорій одна до одної (частоту прояву в тексті категорії або її ознаки та пропорцію представленості ознаки категорії).

№26

На уроці учні вчилися вирішувати задачі на дві дії. Наприкінці уроку вчитель питає: "Діти, що нового ми дізналися сьогодні на уроці? – Підніміть руки, хто сьогодні навчився виконувати задачі на дві дії? – А ти, Іванко? – А я і так це знав!"

45 хвилин тому Іванко не знав. Урок зробив свою справу, його навчили, нове уміння "оволоділо дитиною" непомітно для неї самої. Вчитель навчив Іванка, але чи вчилась при цьому сама дитина? Іванка дійсно навчили новому, але для себе самого він залишився тим, яким був, не розгледів різниці між собою "бувшим" і "нинішнім", навіть не встиг усвідомити, що відбулася маленька революція. Дійсна подія зустрічі з новим знанням (умінням), на жаль, не відбулася.

Розкрийте психологічну природу учбової діяльності. Які особливості характеризують суб'єкта учбової діяльності?

Чи формується учбова діяльність учня? Визначіть умови ефективного формування учбової діяльності учнів молодших класів? Які причини можуть зумовлювати шкільну неуспішність?

№27

Мишкові (9 місяців) дуже подобається викидати іграшки із ліжечка або манежу. Просовуючи іграшки в отвори сітки ліжечка або між стійки манежу, Мишко випускає їх із рук: падають кільця, каченятко, брязкальця і т.д. Мама постійно піднімає іграшки і кладе їх у ліжечко або манеж, а син дістає їх і знову кидає на підлогу.

Як повинна поводити себе мама у даній ситуації?

Який вид мислення розвивається у малюка при подібних діях з іграшками, предметами?

№28

Спочатку гуління спостерігається навіть у глухих дітей. Вони лепечуть так, як і діти з гарним слухом. Але пізніше багато з них перестають вимовляти будь-які звуки.

Поясніть, з чим пов'язане таке явище?

№29

В дитячій фольклорній традиції незалежно від національної належності важливе місце займають "страшні історії" ("в чорному-чорному лісі..., стоїть чорний-чорний будинок..." і т.д.). Їх розказують діти після шести-семи років, а розквіт жанру припадає на 9–12 років (за М. Осоріною).

Чому діти розказують страшні історії?

У чому полягає психотерапевтична роль цих історій?

№30

Ганна Іванівна (45 років) – вчитель із 20-літнім стажем роботи, відповідальна, добросовісна, любить свою професію, користується повагою учнів і учителів. Останні роки почала помічати, що вже наприкінці вересня почуває "ніби не відпочивала влітку" і особливо втомленою на завершенні семестру. Вона починає обмежувати коло спілкування – "берегти сили", мало зустрічатися з друзями. Іноді не відчуває в собі сил для виконання навіть дріб'язкових справ, поява нових завдань дратує. На виконання звичайних справ витрачає вдвічі більше часу. Спить мало, іноді довго не засинає.

Який психофізичний стан переживає людина?

Обґрунтуйте можливі причини виникнення даного стану.

№31

"Я вже все перепробувала: благала, плакала, просила, щоб не пив. Він обіцяв не пити, якщо йому не будуть "тріпати нерви". Догоджувала йому в усьому, слово наперекір сказати боялася, дітям суворо наказувала, щоб тата вони не дратували. Все одно знайде привід, щоб розсердитися, і тоді вже нап'ється, як він каже, на "законній основі". Тоді я стала кричати і лаятися, виганяти його з дому, якщо прийшов п'яний, ховати гроші. Стало ще гірше: він гроші візьме в борг, а мені віддавати. І вештається невідомо де, а я шаленію від страху, що там з ним, бо п'яний, а місто велике, автомобілі носяться, та й злочинність тепер яка!

Тоді я сказала: краще пий удома. Сама купувала йому пляшку, пила разом з ним за компанію. Але він став пити все більше і більше.

Вже не соромлячись, купував спиртне, і товаришів по горілці став запрошувати. Цього я вже не витримала. Розповіла матері: Вона йому дала "прочухана". "Горілчаних братів" відвадила, гроші і навіть взуття на вихідні дні забирає і ховає. Тепер ми з нею чергування встановили, щоб на роботу його проводити і зустрічати. А він, підступна тварюка, все одно вивернеться та напивається. Що робити – не знаю" [За: Максимова Н.Ю., 2006]

Чим зумовлені такі дії дружини? Спрогнозуйте подальший розвиток подій у цій сім'ї.

Опишіть загальну стратегію психологічної допомоги співузалежному.

№32

Прокоментуйте та поясніть наведені нижче ситуації. В чому причина розгубленості?

1) Інколи на пожвавленій вулиці можна спостерігати таку сцену: один перехожий, уважно поглянувши на іншого, радісно кидається йому на зустріч.

– Ви?! Це ви?!

– Вибачте, мені здається, що я вас не знаю. А де ми зустрічались?

– А пам'ятаєте, в такому то році, в такому-то місці?

– А! Так ви..."

2) Учень викладає матеріал з історії, заданий тиждень тому, і відтворює 70% змісту підручника. Той самий матеріал через місяць він відтворює лише а 45%.

3) На екзамені з математики учень К. ніяк не міг відтворити необхідну формулу. Варто було вчителю показати йому тільки частину формули, як він безпомилково визначив: «Це формула бінома Ньютона»

[За Мерліним В.С., 1974].

№33

Пацієнтка. Жінка 52 років приємної зовнішності, у минулому педагог з двома вищими освітами. Два роки тому перенесла складну хірургічну операцію з приводу раку шийки матки. Крім того, страждає на бронхіальну астму. Впевнена, що після операції ставлення чоловіка до неї дуже змінилося, хоч зовні все нібито гаразд. Відчуває, що чоловік все більш віддаляється від неї і досі разом з нею тільки через її стан здоров'я. Зараз знаходиться у стані глибокого стресу, бо дізналась, що в чоловіка є інша жінка, значно молодша за неї. Ще більше замкнулася в собі; не впевнена, як краще діяти.

Чоловік пацієнтки. 56 років, добрий турботливий. Рік як на пенсії, майже весь час присвячує роботі в садібі та хворій жінці. Вже давно зустрічається з жінкою 42 років і має до неї глибокі почуття. Але не хотів би завдавати болю своїй дружині, з якою разом прожили майже 30 років. Інша жінка нічого не вимагає від нього, отже, він не поспішає з прийняттям важливого рішення.

Дочка пацієнтки. 30 років, заміжня, має сина 10 років та доньку-немовля, з якою сидить вдома в декретній відпустці. Тільки останні 5 років живе з чоловіком та дітьми окремо від батьків. Давно дізналася, що батько зраджує матір. Не розуміє, чому матір досі мириться з цим. До батька ставиться неприховано негативно, відкрито звинувачує його в погіршенні стану здоров'я матері. Впевнена, що батько ніколи її з матір'ю не любив по-справжньому. Зла на батька через те, що має сплачувати лікування для матері, оскільки він "не спроможний забезпечувати свою дружину". За характером неврівноважена та образлива.

Чоловік дочки. Молодий чоловік 32 років, любить свою дружину, сам забезпечує свою сім'ю. Підтримує дружину в її ставленні до її власних батьків. Ще складніша ситуація між його сім'єю та його батьками. За ініціативою дружини припинено будь-які стосунки з батьками чоловіка. Ззовні ця ситуація його влаштовує, але насправді він дуже стомився від нескінченних конфліктів і суперечок.

Психолог.

Місце події: онкологічна клініка, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Пацієнтка звертається до психолога із проханням допомогти вирішити складну життєву кризу, що сталася в її сім'ї, та прийняти важливе рішення, яке б принесло їй полегшення [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№34

Дослідження психофізіологічного стану членів екіпажу льотчиків в складних польотних умовах показало, що у момент виконання частота серцевих скорочень досягає 180-186 ударів на хвилину, тобто у 2-2,5 рази перевищує норму. Частота дихальних рухів відповідно зростає до 35-50 на хвилину, тобто у 2,5-3 рази перевищує норму. Підвищується вміст цукру і адреналіну у крові (за В.С. Мерпліним).

Який психофізіологічний стан виявляється у наведеному випадку?

Поясніть вплив описаних фізіологічних зрушень на діяльність.

№35

В умовах аварійної ситуації у оператора Ч. спостерігається прискорене кліпання, сухість у роті, посилена рухова активність, напруженість голосу, блокування процесу сприймання: Ч. слухає і не чує, дивиться і не бачить. Об'єм сприймання вузький, показники приладів сприймає з помилками, мисленнєва діяльність помітно ускладнена. Порушує інструкцію про певний порядок дій. Спостерігається сенсорне і рухове відволікання: оператор дивиться у вікно, переходить із місця на місце, дає без необхідності сигналізацію. Усе це приводить до випадіння ряду необхідних операцій і прямо помилкових дій [за В.С. Мерліним].

Який психофізіологічний стан виявляється у наведеному випадку?

Поясніть вплив описаних фізіологічних зрушень на діяльність.

№36

Медики відмічають, що після виходу на пенсію у багатьох людей виникає депресивний настрій, пов'язаний із звиканням до нового, більш полегшеного режиму життя; погіршується, як правило, і фізичне самопочуття [за В.С. Мерліним].

Який психологічний стан виявляється у наведеному випадку?

Які психологічні механізми емоцій виявляються у наведеному випадку?

№37

1) У дитини-дошкільника не виявляється під рукою олівця потрібного кольору. Вона говорить вголос сама до себе: "Де олівець, зараз мені потрібен синій олівець. Нічого, я замість цього намалюю червоним і змочу водою, воно потемніє і буде синім...".

Цей вид мовлення, коли діти говорять вголос, ні до кого не звертаючись, ніби акомпанемент до дії, зростає у віці 3-5 років, а потім іде на спад.

2) У значимих життєвих ситуаціях доросла людина іноді розмовляє наодинці сама із собою.

3) У геронтогенезі старенькі часом "розмовляють з телевізором"...

Які види мовлення виявляються у наведених ситуаціях?

Поясніть психологічну природу мовлення у кожному із випадків.

№38

П'ятирічному Денису в школу лише через рік. Та його мама вже переймається: «Дитина з інвалідністю може вчитися у будь-якому класі, розумієш? А раптом це буде дитина з розумовою відсталістю, яка зриватиме уроки? Тоді ніхто не зможе нормально вчитися! Або виявиться агресивною? Вже мовчу про дітей, які не бачать – таких легко можуть штовхнути на перерві, травмувати. Спеціальні школи для таких діток – це точно краще. Здається, з цією реформою перемудрили...».

Чи права мама?

Розкажіть про чинники розвитку психіки дитини з особливими освітніми потребами.

Обґрунтуйте значення інклюзивної для соціалізації дитини з інвалідністю.

№39

Ольга. Молода жінка 28 років. Одружена три роки, цінує та кохає свого чоловіка. Ольга тільки-но перенесла хворобу – гепатит «В», після виходу з лікарні пройшло три місяці. Після цього вона дізнається про те, що вона вагітна. Ольга та її чоловік вже давно мріяли мати дітей, але лікарі не радять їй зберігати вагітність, потрібно штучно перервати її (хвороба може негативно вплинути на її здоров'я та здоров'я майбутньої дитини). Ольга не погоджується з порадою лікарів, а бажає спробувати народити дитину. Чоловік підтримує думку Ольги; вони з приводу цього постійно конфліктують з матір'ю.

Чоловік Ольги. Дмитро. 30 років. Кохає свою дружину. Зрадив, коли дізнався про вагітність дружини, підтримує її думку, що потрібно спробувати народити дитину.

Мати Ольги. 53 роки. Турбується за здоров'я своєї доньки і підтримує думку лікарів, що потрібно перервати вагітність. Вважає, що донька та її чоловік не повинні поспішати та ризикувати, все їхнє життя попереду. З цього приводу постійно конфліктує з донькою та її чоловіком (які, на її думку, не розуміють всієї проблеми).

Психолог.

Місце події: лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Мати постійно конфліктує з донькою та її чоловіком, наполягає на тому, щоб донька звернулася до медичного психолога і спробувала владнати проблему.

[за Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007]

№40

Наталі 5 років. Батьки – музиканти. Говорити почала рано. Читати навчилася у 4 роки. Зараз складає оповідання і записує їх. Ходить на заняття з хореографії, малювання. Наталя любить танцювати, артистична, рухи легкі, граціозні. Виступає на сцені, отримала перші серйозні перемоги на хореографічних конкурсах. Рухлива, життєрадісна, непосидюча. Готується до школи. Батьки хочуть віддати Наталю і до музичної школи. Хвилюються, чи справиться дівчинка з усіма навантаженнями?

Який рівень розвитку здібностей, на Ваш погляд, виявляється у дитини?

Чи виправдані побоювання батьків?

Обґрунтуйте особливості психологічного супроводу обдарованої дитини.

№41

1) Новонароджений малюк повертає очі в бік шуму.

2) Мати завжди зверне увагу на ознаки застуди у дитини.

3) Студент цілеспрямовано готується до складного екзамену мало привабливої дисципліни, раптом один із фактів у підручнику зацікавлює його. З цього моменту підготовка, яка спершу вимагала постійної напруженої уваги, раптом набуває цілі й перетворюється в цікавий процес, який не потребує спеціального контролю.

4) Одного разу І.Ньютон вирішив зварити яйце. Він узяв годинник, відмітив початок варки. А через деякий час виявив, що тримає у руках яйце, а варить годинник.

Поясніть особливості уваги у кожному із випадків.

№42

«В сюжетно-рольових іграх діти імітують дії та поведінку дорослих. Дівчинка виступає в ролі «лікаря», а хлопчик – в ролі «хворого». Зосередженість на обличчях дітей свідчать про серйозність справи, якою вони займаються. В іграх діти реалізують свою активність. Можливо, дівчинка колись і стане лікарем, але тепер вона вправно імітує, «засвоює» функції професії лікаря. І це є процесом соціалізації дитини»

Поясніть значення гри в розвитку дитини. Яку роль має гра в житті дорослої людини?

[За Ловка О.В., Борисенко Л.Л., Колесніченко Л.А., В. Музичко Л.В. та ін., 2019].

№43

Оленці 3,5 роки. Жвава, рухлива, допитлива дівчинка. Батьки багато часу приділяють дитині, граються, читають книжки. Перші слова дівчинка вимовила близько року, але зараз розмовляє погано. Маму хвилює те, що дівчинка не хоче повторювати прості фрази, хоча розуміє їх зміст.

Поясніть особливості розвитку мовлення в ранньому онтогенезі.

Чи виправдані побоювання мами?

№44

До шкільного психолога звернулась вчитель з приводу неуспішності хлопчика. Дмитрик, 7 років, учень другого класу. Спокійний, тихий хлопчик. Часто хворіє і пропускає школу. Має слабкий зір, носить окуляри. Улюблені предмети – фізкультура, музика, з інших предметів успіхи посередні. На уроці руку не підіймає, але якщо до нього звернешся, відповідає. В дитячий садок не ходив, переважно виховувався бабусею, батьки виїжджали на заробітки.

Зробіть припущення щодо можливих причин неуспішності хлопчика.

Які причини можуть зумовлювати неуспішність навчання?

№45

До шкільного психолога звернулась класний керівник з приводу труднощів у спілкуванні з дівчинкою, які стали виникати останнім часом. Наталі 12 років, комунікабельна, рухлива, досить самостійна дівчина. В молодших класах навчалась нерівно (то високі оцінки, то низькі), хоча мала хороші здібності, «схоплювала усе на льоту». У неї майже завжди хороший, піднесений настрій, життєрадісна. Вона всюди, «де кипить життя», виявляє інтерес до всього, що робиться у класі, в школі. Але інтереси її не стійкі. Часто переоцінює свої можливості. Не акуратна у виконанні обіцянок. Прагне командувати однокласниками. Іноді Наталя втрачає почуття дистанції з дорослими, вчителями. Особливо в ситуаціях, коли дорослі намагаються контролювати або опікати у деталях.

Який тип акцентуації характеру виявляється у дівчинки?

Поясніть відмінність акцентуації характеру від психопатій.

Обґрунтуйте можливі дії психолога у наведеній ситуації.

№46

Поясніть наведені факти. Вкажіть стадію розвитку та форму поведінки тварини в кожному випадку.

1) Павук кидається на камертон, прикладений до павутиння, хоча цей предмет немає жодного значення для задоволення біологічних потреб павука. 2) Поза кліткою, в якій сидить шимпанзе, на відстані, що не дає можливості дотягнутися кінцівкою, кладуть принаду (банан, апельсин). У клітці лежить палиця. Мавпа може наблизити до себе принаду, лише скориставшись палицею. Спочатку вона намагається схопити фрукти безпосередньо лапою. Ці спроби не приносять успіху. Активність шимпанзе на деякий час начебто згасає. Тварина відволікається від принади, не намагається більше її дістати. Потім знову вдається до таких спроб, але тепер уже бере палицю, протягує її до плоду, доторкається до нього, тягне палицю назад, знову протягує її і знову тягне назад. В результаті плід усе більше наближається до мавпи, зрештою вона здобуває його. Завдання розв'язано.

[За Ловка О.В., Борисенко Л.Л., Колесніченко Л.А., В. Музичко Л.В. та інш., 2019].

№47

Обґрунтуйте необхідність викладання курсу «Основи психології» для старшокласників.

№48

Батьки шестикласниці Марії зіштовхнулись з категоричною відмовою дівчинки ходити до школи. В початковій школі ця учениця старанним, успішним навчанням та поблажливим ставленням до однокласників заслужила їх авторитет. В п'ятому класі з'явився новий учень – Олег, якого підлітки сприйняли з радістю. Хлопець гарно навчався, захоплювався спортом, до того ж був дружелюбним та веселим. В шостому класі навколо Олега утворилась згуртована компанія хлопців, підлітки почали насміхатись над Марією, її повчальною манерою спілкуватись – авторитет дівчини в класі послабився. Спочатку Марія намагалась відновити його погонею за високими бальними оцінками, що викликало її тривожність, нервозність, далі дівчина спробувала нову форму самоствердження серед однокласників – фізичну силу, агресивність, різкість, що остаточно відвернуло від неї підлітків.

[За: Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012]

Визначте, яке явище підліткової психології фігурує в описі, та які якості і вчинки дівчинки його спричинили.

№49

Валентина Андріївна. Жінка 53 років, працює бібліотекарем. Вдова. Весела, компанійська, обожнює свою онуку. Після нещасного випадку (пожежі) лежить у лікарні з великими опіками на обличчі. Знаходиться в роздратованому стані, не хоче нікого бачити: ні родичів, ні лікарів. Не сприймає ситуацію адекватно.

Син Валентини Андріївни. Молодий чоловік 30 років. Переживає за матір. Вимагає не чіпати матір. Вірить у те, що вона сама все переживе, що цей стан матері є тимчасовим. Вважає, що якось усе владається, що треба дати матері спокій, не турбувати відвідуваннями та розмовами про краще майбутнє.

Дружина сина. 25 років, молода, дуже активна жінка. Прагне допомогти свекрусі, незважаючи на заборону чоловіка. Вважає, що треба звернутися до спеціалістів, що все можна виправити. Головною причиною поганого самопочуття свекрухи вважає те, що її оточують слабкі духом люди. Такою людиною вважає, насамперед, сестру хворої свекрухи.

Сестра Валентини Андріївни. Жінка 60 років. Дуже переживає за сестру. Плаче, коли її бачить. Вимовляє лише одну фразу: «Ой, що ж тепер буде?» Дуже бідкається.

Психолог.

Місце події: лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: До психолога звернулася невістка пацієнтки з проханням допомогти Валентині Андріївні подолати кризу.[За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф.,2007]

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№50

Визначте за висловом О. В. Запорожця, у чому полягає суть потреби дошкільника у грі?

«Гра дозволяє відтворити у активній, предметно-дійовій формі набагато ширші сфери діїсності, що далеко виходять за межі особистої практики дитини. У грі дошкільник за допомогою своїх рухів і дій з іграшками активно відтворює працю і побут навколишніх дорослих, подій їх життя, відносини між ними, тощо. Тим самим складаються необхідні умови для усвідомлення дитиною нових сфер діїсності, а разом з тим і для розвитку відповідних здібностей».

№51

Сергій був досить розвинутою дитиною. До моменту вступу у школу він міг читати, знав багато віршів. Незважаючи на те, що Сергійко пішов до школи з великою радістю, з перших днів навчання він став порушувати дисципліну; крутився під час уроку, не слухав пояснень вчительки.

Допоки домашні завдання викликали у нього інтерес, він хоча й не досить акуратно, але виконував їх. Щойно хлопчик зустрів труднощі у навчанні, подолання яких вимагало систематичних занять, розумових зусиль, хлопчик став отримувати погані оцінки.

Що стало причиною невдач Сергія у школі? Як допомогти хлопчику добре навчатись?

№52

«Як визначити, чи готова дитина до навчання у школі? Особливо зараз, коли можна віддавати її і у 6, і у 7 років. Я б хотіла віддати свого шестирічного сина, але мені не радять вихователі. Та й дитина не виявляє великого бажання вчитись», – засмучується мама майбутнього школяра. Такі запитання становить багато батьків.

Як визначити психологічну готовність дитини до навчання в школі?

Чи можна передбачити як дитина буде навчатись?

№53

Я спокійна за свою Юлю. Вона вміє читати, писати. Лічити вона навчилася до ста. Що їй ще треба?

[За: Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012]

Чи поділяєте впевненість мами, що її донька цілком підготовлена до школи? Дайте обґрунтовану відповідь.

№54

Проаналізуйте уривки. Про які вольові якості в них йде мова?

– За переказами, давньогрецький воїн, пробігши понад 40 кілометрів з містечка Марафон до Афін і повідомивши звістку про перемогу греків над персами, упав мертвим на міському майдан.

Один конструктор розповідав, що він погано креслив, навчаючись у 7 класі, і вирішив, удосконалювати свої уміння. Для початку поступив до креслярської групи. Оскільки заняття гуртка призначались а понеділок, йому доводилося щонеділі сидіти за кресленнями. Багато разів йому хотілось покинути, та він креслив,

переробляв кожну роботу по п'ять-шість разів. Через два роки заняття учитель сказав, що він креслить найкраще в школі.

Шестикласник К. щоб розвинути свою волю часто вдавався до такого прийому: переривав читання книжки на найцікавішому місці і не доторкався до неї два-три дні.

[За Мерліним В.С., 1971].

№55

Припустимо, що ви збираєтесь дослідити вплив інформації агресивного характеру на емоційний стан дітей молодшого шкільного віку. певний час у літературі стверджувалося, що діти до 8-ми років нібито емоційно не чутливі до агресивно забарвленої інформації. Це твердження базувалося на інтерв'ю з дітьми та їхніми батьками після того, як діти передивилися відповідні мультфільми.

Як ви сплануєте дослідження про перевірку твердження про нечутливість молодших школярів до агресивної інформації?

№56

Надія Василівна. Жінка 45 років, має вищу педагогічну освіту. Переживає почуття гіркої втрати, через те, що недавно несподівано пішов з життя її чоловік, з яким вони прожили мирно й у злагоді 25 років. Вона не бачить наразі сенсу власного життя і не хоче боротися за нього. За проханнями родини погоджується звернутися до психолога за порадою.

Донька Надії Василівни. Дівчина 20 років, любляча та лагідна. Вона й сама переживає горе, що сталося, але більше намагається допомогти матері. Зверталася за порадами до декількох лікарів-невропатологів з проханням медикаментозно допомогти вийти із стану депресії і врешті вирішила звернутися із матір'ю до психолога, бо вважає, що це остання надія на одужання матері. Саме вона привела матір до психолога.

Син Надії Василівни. Молодий чоловік 25 років. Йому дуже важко дивитися на муки матері (і душевні, і фізичні), тому він погоджується йти на все, аби їй допомогти.

Психолог.

Місце події: районна лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Донька пацієнтки звертається до психолога з проханням допомогти її матері, яка знаходиться в дуже тяжкому депресивному стані. Зі слів доньки, її мати зараз знаходиться в лікарні, бо в неї розвинулась виразка шлунку, і загальні показники залишають бажати кращого. Усі загострені хвороби прогресують з

такою швидкістю, що саме лікарі порадили їй звернутися до психолога. Дочка просить психолога допомогти подолати матері кризу і повірити в майбутнє, у свої сили. [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007]

№57

Прочитавши запропоновані нижче тексти, визначте в чому помилка даних роздумів? Чому протиставлення оцінок особистості одночасно закріплюється за різними типами темпераменту? Як співвідносяться між собою поняття “темперамент”, “характер” і “особистість”?

1. Герінг і Гімmlер були людьми різного темпераменту. (циклотимічного і шизотимічного за Кречмером). З точки зору суб'єктивних переваг тому, кому імponує циклотимічний темперамент, повинен «подобатися» Герінг, а іншому – Гімmlер. Однак з точки зору оцінки характеру їм обом притаманна спільна риса: чистолюбивий садизм.

2. При використанні поняття темперамент за К. Г. Юнгом, ми говорим про людину як про інтровертовану чи екстравертовану особистість. Ті, хто надає перевагу екстравертованому типу, намагаються описувати інтровертів як загальмованих аутичних невротиків; і навпаки, кому до вподоби інтроверти, описують екстравертів як поверхових, нестійких і неглибоких ...

№58

С. Д. Максименко зазначає, що активність живих істот — один з головних і необхідних проявів життя, внутрішня спонукальна сила, спрямована на задоволення потреб організму. Але активність людини докорінно відрізняється від активності тварин.

Порівняйте активність людини та тварин. Як відповіді на питання про джерела активності особистості є у психології ?

[За Ловка О.В., Борисенко Л.Л., Колесніченко Л.А., В. Музичко Л.В. та інш., 2019].

№59

У виробничо-комерційній фірмі на однакових посадах працювали дві жінки одного віку – Інна й Ірина. Стаж роботи і рівень освіти у Ірини був вищий., але коли звільнилася більш високооплачувана посада, її отримала Інна. Керівник пояснив своє рішення тим, що організаторські якості, необхідні для роботи на цій посаді, в Інни розвинені краще, і її освіта дає їй право працювати

на даному місці. Об'єктивно він мав рацію, проте Ірина не погодилась з подібним рішенням. Вона стала вишукувати і виносити на загальне обговорення недоліки в роботі Інни, обговорювати, а іноді й не погоджуватись з її розпорядженнями, тому, що вона була в її підпорядкуванні. Конфлікт зачіпав й інші сфери – зовнішній вигляд, родину, спосіб життя та ін. Колектив не брав участь у конфлікті, але він впливав на роботу всього підприємства.

До якого типу відноситься даний конфлікт і які кроки можна зробити щодо його вирішення?

№60

Французький математик Ж. А. Пуанкаре в статті «Математична творчість» пише: «...Я вже говорив, що винахід – це вибір. Втім, це слово, можливо, підібране не зовсім точно, – тут приходиться в голову порівняння з покупцем, якому пропонують велику кількість зразків товарів, і він досліджує їх один за одним, щоб зробити свій вибір. У математиці зразки настільки багаточисельні, що всього життя не вистачить, щоб їх досліджувати. Те, що вас здивує насамперед – це видимість внутрішнього осяяння, що є результатом тривалої неусвідомленої роботи; роль цієї несвідомої роботи в математичному винаході мені здається безперечною і її сліди можна знайти в інших випадках, коли це менш очевидно.

Дайте психологічне пояснення описаного спостереження

[За Ловка О.В., Борисенко Л.Л., Колесніченко Л.А., В. Музичко Л.В. та інш., 2019].

№61

А. Маслоу у книзі "Мотивація та особистість" дає визначення буттєвої любові (Б-любові): *"Буттєва любов – це любов до сутності, до буття іншої людини".*

Дайте психологічне пояснення даного твердження. Яке значення Б-любові для особистості з точки зору гуманістичної теорії?

Яке явище є протилежним до буттєвої любові? Вкажіть шляхи досягнення буттєвої любові з А. Маслоу?

№62

Охарактеризуйте проблему механізмів психологічного захисту в психології. Розкрийте сутність і функції захисних механізмів. Вкажіть основні підходи до даної проблеми у психології, вкажіть їх авторів. У наведених нижче прикладах визначте види

механізмів захисту, що наявні в кожному з випадків, проаналізуйте їх.

- Під час масового соціологічного дослідження дорослим людям задали питання, чи переконливо подіяли на них матеріали преси, у яких лікарі доводять, що паління призводить до захворювання на рак легень. Позитивну відповідь дали 68 % людей, які не палять і лише 14 % тих, які палять.

- Безробітний заявляє, що був би щасливий прийти на зустріч з людиною, що обіцяє йому роботу, але забуває туди з'явитися.

- В Японії у коридорах фірм стоїть макет начальника. Підлеглі можуть підійти і висловити усе, що вони про нього думають, навіть побити макет.

- Працівник, який вчасно не підготував важливий звіт, виправдовує свою затримку, звинувачуючи деяких колег.

- Підлеглий постійно забуває прізвище свого начальника.

- Колеги, які посварились декілька років тому, не розмовляють, не вітаються і стараються навіть не дивитись один на одного.

- Агресивний хлопець стає "зіркою" регбі або футболу.

- Працівник не зізнається самому собі, що він не задоволений своєю посадою і йому здається, що всі незадоволені його роботою.

- Нестримний, непосидючий та агресивний хлопчик займається ліпленням з глини. У процесі ліплення він заспокоюється і стає більш доброзичливим.

№63

Г.С. Костюк рушійні сили розвитку вбачав у "характерних для суб'єкта внутрішніх суперечностях". До їх числа він відносив розбіжність між новими потребами, прагненнями, що виникають у суб'єкта, і наявним рівнем оволодіння засобами їх задоволення; невідповідність між досягнутим суб'єктом рівнем розвитку та місцем, яке він посідає в системі суспільних відносин, функціями, які виконує; суперечність між тенденціями до інертності і стійкості, стереотипізації, з одного боку, і до рухливості, мінливості, з іншого.

Чи можна застосовувати сказане дослідником по відношенню до розвитку дитини?

У чому, на ваш погляд, полягають рушійні сили розвитку особистості?

Порівняйте точку зору Г.С.Костюка з поглядами інших авторів щодо даного питання.

№64

Олена. Молода, приваблива жінка 22 років. Живе п'ять років у громадянському шлюбі. Постійно перебуває в роздратованому стані через те, що не може мати дітей. Лікарі три роки тому встановили їй діагноз – безпліддя.

Вона випробовувала декілька способів штучного запліднення, але вони не дали позитивного результату. Відчуває розпач після невдалої третьої спроби завагітніти. Жінку турбує думка про те, що чоловік її покине найближчим часом.

Чоловік Олени. Вік – 31 рік, добрий, чуйний, щиро кохає свою дружину. Дуже любить дітей, бажав би мати двох дітей у сім'ї. Про діагноз дружини нічого не знає, не розуміє, чому вона не бажає мати дитину.

Мати Олени. Жінка 48 років, дуже переживає за свою доньку та за те, що вона обдурює свого чоловіка, не говорячи справжньої причини того, через що не вагітніє. Готова на будь-що, аби вилікувати єдину доньку.

Психолог.

Місце події: центр репродуктивної функції сім'ї, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: пацієнтка звертається за допомогою до психолога, щоб вирішити свої проблеми з чоловіком, як йому все пояснити, адже вона не знає, що робити далі [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№65

Про які психологічні явища йдеться у наведених прикладах? Проаналізуйте дані приклади з точки зору відомих вам теорій, психологічних напрямів чи поглядів на особистість. Назвіть явища, що тут описані, дайте їх визначення. Охарактеризуйте дані явища та назвіть їх авторів.

- В одному із психологічних досліджень невстигаючим школярам доручали опікати учнів молодших класів, допомагаючи їм у навчанні. Зміна позиції привела до того, що навчання для цих відстаючих школярів набуло нового значення і вони стали більш наполегливі та успішні в навчанні.

- Працівники, яким у процесі роботи керівники надавали підтримку і хвалили за зроблене, мали кращі результати у порівнянні з тими, хто отримували на свою адресу критику.

- Двоє друзів по-різному ставляться до навчання. Один виконує всі учбові завдання, не пропускає занять, читає додаткову літературу тощо. Інший часто пропускає навчання, не завжди приходить підготовлений, за що часто отримує низькі оцінки.

- Хлопчик, який у дитинстві боявся висоти, став льотчиком, він тривалий час тренувався підніматися у висоту, поступово збільшуючи відстань від землі.

- Студентка, яка має значні здібності до навчання, систематично працює та готується до занять, дуже рідко виступає та відповідає на семінарах. На більшості занять вона пасивна, не показує своїх знань, через що має нижчі результати, ніж могла б.

№66

Обідньої пори тато, мама і маленька Ясочка (дівчинці 11 місяців) зібрались за столом. Дівчинка робить невдалі спроби самотужки поїсти каші. Хоча тарілка поряд, але донести ложку до ротики так важко, більшість каші залишається на обличчі, одязі дівчинки і на столі. Мама намагається відібрати ложку у Ясі, щоб погодувати дівчинку. Тато починає протестувати, мотивуючи важливістю формування самостійності доньки. Жінка ображено вказує на необхідність прибирання всієї кухні та прання одягу після такої «самостійності» дитини. Між батьками зав'язується словесна перепалка. Яся в цей час вимазує залишки каші на скатертину. *З'ясуйте доречність виховних впливів батьків на дитину. Визначте правильну форму реагування батьків на потребу дівчинки.*

[за Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В, 2012.]

№67

Яку роль у процесі надання психологічної допомоги, на вашу думку, відіграє особистість практичного психолога? Поясніть свою відповідь. Чи можна сформувати у себе особистісні якості, які сприятимуть ефективності надання психологічної допомоги людині?

№68

Спостерігаючи за особливостями стосунків між дітьми у шостому класі, шкільний психолог помітив, що один із хлопчиків намагається по можливості якнайбільше часу проводити з дівчатками, тому в його поведінці проявляються особливості, які притаманні дівчатам. Багато часу учень приділяє і своєму зовнішньому вигляду. Ігри, якими захоплюється хлопчик, теж більш цікавлять дівчаток.

Назвіть можливі причини такого розвитку хлопчика по «жіночому» варіанту.

Порекомендуйте шляхи вирішення цієї проблеми.

№69

Деякі положення теорії Л.С. Виготського мають практичне застосування. Зокрема, кожна дитина у різному віці має обмежене коло справ, з яким вона може впоратися сама (наприклад, збирати іграшки, застібати ґудзики та ін.). А також є справи, які дитина може виконувати лише з дорослим (наприклад, навчитися їздити на велосипеді, читати тощо). По мірі розвитку дитини список справ, з якими во справляється самостійно, збільшується за рахунок справ, які раніше вона виконувала разом з батьками. Іншими словами *"завтра дитина буде робити сама те, що сьогодні вона робить з мамою, і саме завдяки тому, що це було "з мамою". Справи батьків разом з дитиною – це золотий запас дитини, її потенціал на найближче майбутнє.* На основі даних поглядів розроблено практичні рекомендації для батьків та вихователів.

Про яке положення теорії Л.С. Виготського йдеться? Наведіть власні приклади його практичного застосування. Які ще погляди чи положення Л.С. Виготського щодо особистості та її розвитку можна використовувати у практиці роботи психолога.

№70

Володимир. Чоловік 46 років, атлетичної статури, сильний, спритний. У минулому займався мотоболом. Після того, як залишив спорт, набрав зайвої ваги, почав палити, вживати алкоголь. Оптиміст по натурі, веселий, комунікабельний, холеричний за темпераментом. Обіймає посаду завідувача хірургічним відділенням у міській лікарні, любить свою роботу, багато працює. Володимир одружений, має двох дорослих дітей – дочку та сина, які мають власні сім'ї й живуть окремо від батьків.

Одного разу з ним стався серцевий напад, лікарі швидко допомогли діагностувати широкий інфаркт міокарда. На щастя, Володимир був врятований колегами, довгий час проходив лікування і реабілітацію.

Зараз знаходиться у стані тяжкої депресії, через те, що лікарі обмежили його в роботі, фізичній діяльності, статевих стосунках та вживанні звичних доз алкоголю. Відчуває розпач, не бачить смислу жити далі, не хоче бачити нікого.

Дружина Володимира, його однокласника, чуйна, доброзичлива жінка. Свій шлюб завжди вважала щасливим, пишається своїм чоловіком. Зараз страждає, відчуває збентеження: хвороба чоловіка є несподіваною для неї, тому що Володимир ніколи не скаржився на здоров'я. Вона прагне весь час бути біля коханого чоловіка і не розуміє, чому він не хоче бачити її зараз і відштовхує піклування.

Психолог.

Місце події: міська клінічна лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Дружина Володимира звертається до психолога із запитом знайти контакт із чоловіком, допомогти йому знайти сенс у нинішньому житті [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№71

"Виникає враження, що всі порушення спілкування – це порушення, пов'язані з тривогою. "Невротична" особистість поглинута гарячковими думками про нові способи інтерпретації подій свого світу. Інколи така людина стурбована "дрібними" подіями, іноді "масштабними", але вона завжди бореться з тривогою. "Психотична" особистість, напевне, знаходить якесь тимчасове розрядження своєї тривоги. Але це, як мінімум, ненадійний вихід; людина вимушена зберігати його перед лицем фактів, які більшість із нас збивають з пантелику"

Здійсніть психологічний аналіз наведеного висловлювання Дж. Келлі. Поясніть точку зору автора. Проаналізуйте феномен тривоги з погляду даного автора та інших теоретичних підходів. Вкажіть спільні та відмінні ознаки.

№72

Яке значення для особистості з точки зору психоаналітиків мають ранні спогади (спогади про дитинство, батьків тощо)? Як цю інформацію використовували психоаналітики у процесі надання психологічної допомоги особистості? Як на сьогодні психолог може використовувати дану інформацію в процесі своєї роботи?

№73

Поясніть вислів К. Роджерса: "Щоб стати тим, ким ти хочеш бути, спочатку стань тим, ким ти є зараз". Про які положення фено-

менологічної теорії тут ідеться? Які поняття теорії Роджерса ілюструють дане висловлювання?

№74

В теорії Е. Фромма особистість вивчається як початково вільна, яка прагне до свободи і незалежності. Але в той же час людина втікає від свободи, уникаючи її у своєму повсякденному житті через створення обставин, у яких вона не є вільною. Іншими словами, людина хоче бути вільною, але робить усе, щоб обмежити свою свободу (працює на роботі, яку не любить, не займається тим, що хоче, виконує вказівки та слідую приписам інших людей всупереч власним бажанням тощо).

Поясніть дану невідповідність з позиції гуманістичного психоаналізу Е.Фромма, а також з точки зору інших відомих вам теорій.

№75

У розмові психолога з мамою хлопчика Кості з'ясовувався характер його виховання. За свідченням мами, Костя народився міцним і «горластим». Своім криком він дратував всю рідню. І мама, щоб хлопчик більше спав, міцніше сповивала його і затемняла кімнату. Розмов з немовлям не вела, вважаючи, що воно ще нічого не розуміє, та і часу не було – займалась веденням домашнього господарства. Кричати, на радість рідні, хлопчика відучили. Він став тихим, спокійним, годинами міг сидіти на одному місці, перебираючи іграшки. З півтора років Костя почав хворіти, став якимось нудним. Не бігав, так як мама його зразу зупиняла. До 3-ох років не говорив, а потім потроху розговорився.

[за Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В, 2012]

Які фактори психічного розвитку фігурують у вихованні хлопчика? Спрогнозуйте перспективні наслідки означеного виховного стилю мами на особистісні якості Кості.

№76

В консультацію до психолога звернулася молода жінка.

Алла народилася після того, як її батько та матір розлучилися. Виховувалася вона в сім'ї дідуся і бабусі. Алла дуже любила матір і з обережністю ставилася до діда, хоча називала його татом. Від близьких вона отримувала багато любові, опіки, матеріального захисту, але, спостерігаючи життя родин своїх подруг, відчувала заздрість, бажала

мати "справжнього батька". Рано усвідомивши ці потреби, вона дала собі слово, що її власна сім'я буде обов'язково повною: вона, чоловік, діти. До шлюбу Алла поставилася дуже серйозно: щиро кохала свого обранця, робила все можливе, щоб у сім'ї була теплота, любов, взаєморозуміння. Сюжет любові набрав рис самозречення. Алла намагалася догодити чоловікові, змінити себе згідно з його очікуваннями. Вину за непорозуміння та сварки брала на себе. Реакція чоловіка була несподіваною для неї. Він дедалі частіше проявляв відразу, багато часу проводив поза домом. Почуття провини зросло, з'явилась пригніченість, відчай, незадоволення собою. Ініціатором розлучення стала сама Алла [За: Л. Уманець].

Визначте можливі причини ситуації, що склалася.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№77

Л.С. Виготський основним завданням вікового психологічного консультування вважав прогнозування подальшого розвитку дитини.

Чи згодні ви з думкою вченого? Як можна спрогнозувати розвиток особистості? Запропонуйте способи або методи такого прогнозування.

№78

Сім'я М. має стаж спільного життя 5 років і шанована серед знайомих. Є син Мишко, 5 р. У сім'ї вважається, що дитина не повинна ні в чому відчувати себе ущемленою. У сім'ї час від часу виникають гострі конфлікти, коли чоловік дозволяє собі штовхнути дружину чи дати їй стусана. Після сварки чоловік дарує дружині та сину подарунки, вибачається. Про ці конфлікти у сім'ї не прийнято комусь розповідати (не слід виносити сміття з хати), а крім того, саме подружжя вважає, що у них все в порядку ("В якій сім'ї не буде конфліктів?").

Дайте психологічну характеристику сімейної ситуації. Чи існує у сім'ї проблема?

Опишіть можливі причини та варіанти розвитку сімейної ситуації.

№79

Існує точка зору, що робота педагогічного працівника в закладі освіти відрізняється великим обсягом зусиль, необхідних для опрацювання різних за складністю та емоційною напругою ситуацій, які виникають під час навчального процесу.

Повномасштабна війна з росією, масове розповсюдження гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом Covid-19, реформа Нової української школи (НУШ), яка вимагає від педагогічних працівників гнучкості в опануванні новими підходами до навчання і відповідними педагогічними навичками, негативно впливають на здоров'я педагогів та спричиняють «емоційне вигорання».

Охарактеризуйте основні ознаки «емоційного вигорання» педагогів.

Дайте практичні рекомендації щодо профілактики «емоційного вигорання» педагогів.

№80

Сім'я у Зої була добропорядною та матеріально забезпеченою. Єдина дитина серед багатьох дорослих, вона зростала у любові, піклуванні та захисті. Розумна, кмітлива дівчинка була обдарована талантом гри, безпосередності, фантазії. Але родина була надто "зацікавлена" долею дівчинки. Вона не змогла протистояти тискові рідних і вступила до технічного закладу, хоча зовсім не відчувала поклику до інженерної справи. Після навчання Зоя була змушена піти працювати на завод. Сюжет самореалізації проявився, коли Зоя вечорами стала брати участь у драматичному гуртку. Саме на сцені Зоя відчула справжнє щастя, повноту життя. Відкрилися творчі потреби – Зоя почала писати невеличкі п'єси для дитячого театру. Кризовий момент життя дівчини, коли вона вирішила піти з заводу, кинувши професію інженера, збігся з економічною та політичною кризою суспільства. Шлях до самореалізації, що тільки-но почав відкриватися, опинився під загрозою. Безробіття, матеріальні нестатки знову поставили Зою в залежність від допомоги сім'ї. У стані розгубленості, фрустрації, розпачу та агресії по відношенню до близьких вона звернулася за психотерапевтичною допомогою [За: Л. Уманець].

Визначте психологічні причини ситуації, що склалася.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№81

Чи можуть, на вашу думку, складні події, серйозні психологічні травми чи інші фактори змінити структуру особистості.

Поясніть свою відповідь, спираючись на погляди та праці відомих вам психологів. Наведіть приклади.

№82

Маленький Іванко (8 міс.) вважається батьками і знайомими надзвичайно обдарованою дитиною. Найулюбленіша його музика – класична, він миттєво заспокоюється, чуючи її. Взагалі Іванко надзвичайно рідко плаче, він дуже спокійний, незворушно сприймає незручості чи навіть біль, не вимагає до себе багато уваги, може годинами розважати сам себе, жмакаючи обгортку від святкового подарунка.

Поясніть особливості поведінки цієї дитини.

Обґрунтуйте можливі напрямки психокорекції.

№83

Віктор. Красивий, міцної статури чоловік 42 років. Веселий, комунікабельний. Про таких кажуть "улюбленець долі та жінок". До життя завжди ставився легковажно. Був у шлюбі півроку. Зараз не одружений, більше року не підтримує стосунків з жінками. Знає, що в іншому місті у нього є дванадцятирічний син, з яким Віктор не має ніяких стосунків, так само, як і з матір'ю. Ніколи не допомагав їм матеріально, з приводу чого ніколи не переживав мук сумління. У Віктора є мати, батько дуже давно помер від хвороби.

Несподівано для себе Віктор потрапив в автомобільну аварію, у якій дуже пошкодив ногу. Був госпіталізований до судинного відділення обласної лікарні з після травматичною гангrenoю правої гомілки, де йому ампутували ногу на рівні середньої третини стегна.

Знаходиться у стані стресу, сприймаючи те, що з ним сталося, як божу кару, яка символізує кінець життя. Після першої невдалої спроби ходити за допомогою милиць, вирішив вчинити суїцид, намагався вистрибнути у вікно з восьмого поверху.

Мати Віктора, жінка 64 років, яка вже тривалий час живе з почуттям сорому за сина і за себе, що не змогла виховати його гідною людиною. Майже постійно плаче, не відходить від сина ні на мить. З одного боку, жаліє єдиного сина, з другого, вважає його нікчемним. Мати вмовляє сина звернутися за допомогою до психолога.

Психолог.

Місце події: обласна багатопрофільна клінічна лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Віктор, відчуваючи повну безпорадність і відчай, звертається до психолога із запитанням: чи є для нього сенс жити далі? [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Запропонуйте можливі шляхи психологічної допомоги Віктору та його близьким.

№84

Розповідає клієнт психологічної служби:

"Років десять тому на вокзалі до мене підійшов маленький циган і попросив грошей. Я сказав, що грошей нема. На це він відповів: "А не маєш грошей, так і щастя в житті не будеш мати". З того часу ці слова переслідують мене завжди, коли зі мною щось трапляється.

Потрапив в автокатастрофу – це мені за те, що не дав цигану грошей. Зламав ногу – це також рахунок за теж саме. І так кожного разу. А неприємності трапляються зі мною досить-таки часто. Як забути ці слова?" [За: Горностай П.П., Васьковська С.В., 1996].

Визначте можливі психологічні причини поведінки хлопчика.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№85

Виникнення почуття дорослості у підлітка пов'язане з потребою зайняти гідне місце серед дорослих. Але якщо дорослий, як і раніше, буде ставитися до нього як до дитини, то тим самим буде гальмувати розвиток соціальної дорослості підлітка.

Таке ставлення дорослого вступає у суперечність з уявленнями підлітка про власну дорослість і його домаганнями на нові права. Дана суперечність веде до конфлікту.

Яким чином дорослий може зберегти контроль над ситуацією дорослішання підлітка?

№86

Одним з найбільш авторитетних дослідників ситуації у психології був К. Левін. Його принципова точка зору щодо ситуації виражена в наступному положенні: *"Опис ситуації повинен бути швидше суб'єктивним, ніж об'єктивним, тобто ситуація повинна описуватися швидше з позицій індивіда, поведінка якого досліджується, ніж з позицій спостерігача."*

Прокоментуйте думку вченого. Чи згодні ви з нею?

Як, на вашу думку, потрібно досліджувати ситуації та соціальні ситуації у психології? Поясніть відповідь.

№87

Вивчення людей похилого віку і довгожителів показало, що поступове звільнення від обов'язків і пов'язаних з ними функцій приводить до звуження і порушення особистості. І, навпаки, постійний зв'язок з оточуючим життям сприяє збереженню особистості до самої смерті. Якщо людина з тих чи інших причин (приміром, у зв'язку з виходом на

пенсію) зупиняє професійну, суспільну діяльність, то це призводить до глибоких змін в структурі її особистості – особистість починає *руйнуватися*. Це, в свою чергу, призводить до функціональних нервових і серцево-судинних захворювань [за В.С. Мерліним].

Який закономірний зв'язок між психікою і діяльністю виявляється в описі?

Опишіть типові переживання у старості.

Обґрунтуйте умови збереження довголіття.

Обґрунтуйте можливі напрями психологічної допомоги.

№88

Екіпаж транспортного літака складався із чотирьох осіб (двох льотчиків, один із яких – командир, штурмана і радиста). При виконанні найбільш відповідальних і важких операцій часто спостерігалась неузгодженість дій штурмана і командира корабля. Це стало передумовою для виникнення цілого ряду польотних пригод (неточний вихід літака на траєкторію для посадки, помилки при доставці парашутистів тощо). Професійна діяльність екіпажу супроводжувалась підвищеним емоційним напруженням, а між командиром і штурманом виникли конфлікти, в результаті яких з'явилась особиста неприязнь. Внаслідок цього у штурмана розвинулась неврастения, і він був усунений на деякий час від польотів, а у командира екіпажу була виявлена виразка дванадцятипалої кишки. Після лікування обоє потрапили в склад інших екіпажів і успішно продовжували свою професійну діяльність [за В.С. Мерліним].

Як зміни в психофізичному стані впливають на ефективність діяльності?

Назвіть інші чинники, що впливають на ефективність діяльності. Які заходи може запропонувати психолог для допомоги екіпажу в подібній ситуації?

№89

Медики відмічають, що після виходу на пенсію у багатьох людей виникають депресивні настрої, пов'язані із звиканням до нового, більш легкого режиму життя; погіршується, як правило, і фізичне самопочуття [за В.С. Мерліним].

Опишіть типові переживання у старості.

Обґрунтуйте умови збереження довголіття.

Обґрунтуйте можливі напрями психологічної допомоги.

№90

Відомі випадки, коли, прочитавши опис того чи іншого захворювання, малоосвічена в медицині людина уявляє, що захворіла саме цією хворобою, і у неї розвиваються відповідні симптоми. Так, одна хвора, прочитавши в підручнику з терапії опис стенокардії, п'ять місяців пролежала в ліжку. Вона втратила працездатність, боялася заснути, аби не померти уві сні від розриву серця [за В.С. Мерліним].

*Визначте можливі причини виникнення ситуації, що склалася.
Обґрунтуйте можливі напрями консультативної роботи.*

№91

Вкажіть основні висновки досліджень А.Бандури, присвячених насильству, що демонструється по телебаченню.

Чи впливає тривалий перегляд телепередач на особистість? Поясніть відповідь, підтверджуючи свою думку положеннями біхевіоризму, соціально-когнітивної та інших теорій особистості.

Що б ви порадили батькам, діти яких постійно спостерігають насильство по телебаченню?

№92

Вивчення психофізичного стану членів льотних екіпажів в складних польотних умовах показало, що в момент виконання завдання частота серцевих скорочень досягає 180–186 ударів на хвилину, тобто в 2–2,5 рази перевищує норму. Частота дихальних рухів відповідно зростає до 35–50 на хвилину, тобто в 2,5–3 рази перевищує норму. Підвищується вміст цукру і адреналіну в крові [за В.С. Мерліним].

Як зміни в психофізичному стані впливають на ефективність діяльності?

Назвіть інші чинники, що впливають на ефективність діяльності.

№93

Юрій, чоловік 34 років, розлучений, має сина 5 років, з яким рідко спілкується. Батьки проживають у селі, він працює у місті водієм. Був мобілізований до війська, де прослужив 6 місяців, після чого отримав поранення кінцівки та осліп від вибуху. Після лікування рука потребує відновлення, але зір лікарі повернути не змогли.

Чоловік втратив сенс життя, відчуває постійне пригнічення, ні з ким не хоче спілкуватися.

Як психолог може побудувати психологічну допомогу і підтримку для такого клієнта?

Запропонуйте можливі шляхи такої роботи.

№ 94

Згідно з Е. Еріксоном на кожному віковому етапі розвитку особистості закономірно виникає криза, в результаті якої внутрішній конфлікт має два шляхи вирішення – позитивний і негативний. Визначте основні чинники, від яких залежить вирішення кризи та новоутворення.

Як психолог може сприяти "позитивному" вирішенню кризи?

№95

Чи згодні ви з твердженням К. Роджерса, що провідне значення для особистості має її внутрішній світ, переживання та суб'єктивний досвід?

Як ці явища можуть впливати на функціонування особистості, її розвиток? Наведіть приклади.

№96

Мій чоловік помер в день тринадцятиліття сина. Після похорону син став замкненим, хоча до цієї події ділився зі мною своїми думками і враженнями. Замкнений і небалакучий він скрізь: і вдома, і в школі, і в оточенні друзів. Таке враження, що він припинив цікавитись навіть тим, що до цієї трагічної події його захоплювало. Що робити, аби він став таким, яким був?" [За: Горностай П.П., Васьковська С.В., 1996].

Визначте психологічні причини виникнення ситуації.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№97

Розкрийте сутність екзистенційної методології "Буття-в-світі". В чому полягає взаємозв'язок і взаємовідносини людини і світу в екзистенціалізмі?

Назвіть авторів даного поняття і тих вчених, які його використовували.

№98

В.Франкл виділяє поняття екзистенційного вакууму, розповсюдженого в сучасному суспільстві: *"Все більше пацієнтів скаржиться на те, що вони називають внутрішньою пусткою, ось чому я назвав цей стан "екзистенціальним вакуумом". В про-*

тилежність піковим переживанням, так добре описаним Маслоу, екзистенціальний вакуум можна вважати "переживанням безодні"

Поясніть логіку міркувань персонолога.

У чому полягають сутність і наслідки явища екзистенційного вакууму для особистості?

Як можна подолати екзистенційний вакуум за В. Франклом?

№99

Згідно з Дж. Келлі особистість спрямована більше в майбутнє, ніж у минуле. При цьому минулий досвід теж впливає на функціонування і розвиток особистості.

Поясніть дане протиріччя в теорії особистісних конструктів.

Розкрийте роль минулого досвіду для особистості та сутність положення щодо спрямування в майбутнє, спираючись на погляди вченого.

Порівняйте погляди Келлі на минуле і майбутнє особистості з поглядами інших персонологів.

№100

Л.С. Виготський, аналізуючи особистість та її розвиток, подає наступне визначення особистості: *"Особистість стає для себе тим, що вона є в собі, через те, що вона пред'являє для інших. Це і є процес становлення особистості"*.

Прокоментуйте дане визначення особистості.

Поясніть його сенс з точки зору культурно-історичної психології, спираючись на основні положення даної теорії.

Розкрийте значення соціального середовища для становлення особистості згідно з Л.С. Виготським.

№101

Молода студентська сім'я Т. утворилася на радість двом сім'ям. Проте в перші ж місяці сімейного життя виявилось, що молода дружина страждає депресіями, а її чоловік відзначається схильністю до фізичної агресії. До сімейного психотерапевта звернулися батьки одного з подружжя, бажаючи врятувати сімейне життя дитини. Вони ж зголосилися оплатити психологічні послуги.

Якої психологічної інформації не вистачає?

Обґрунтуйте можливі шляхи надання психологічної допомоги молодому подружжю.

№102

Визначте основні джерела самоефективності в теорії А. Бандури.

Чи сприяє висока самоефективність особистості подоланню складних ситуацій, труднощів, вирішенню конфліктів тощо? Обґрунтуйте свою думку.

№103

В диспозиційній теорії Г. Олпорта проаналізовані номотетичний та ідеографічний підхід до вивчення особистості. Обидва вони використовуються у сучасній науці. Сам автор зазначає, що для дослідження рис особистості більш ефективним є ідеографічний підхід.

Розкрийте зміст даних підходів у дослідженні особистості.

В чому їхні переваги та недоліки?

Який підхід, на вашу думку, є більш валідним і надійним у вивченні особистості? Обґрунтуйте свою думку.

№104

Проаналізуйте види і форми девіантної поведінки і вкажіть ті, які можуть виникати в підлітковому віці. Назвіть психологічні особливості підліткових девіацій.

№105

Тетяна Василівна. Жінка 56 років, все життя тяжко працювала на металургійному комбінаті, у 45 років вийшла на пенсію. Має чоловіка, доньку 29 років (розлучена, має дитину – дочку дев'яти років), сина 36 років (одружений, двоє дітей: хлопчики 7 та 11 років). Тиждень тому дізналася про страшний діагноз: рак прямої кишки. Усвідомлює, що попереду важка операція. Вважає, що вона лише відтягне найстрашніші очікування, і що смерть з цим діагнозом є неминучою.

Олексій Іванович, чоловік Тетяни Василівни, 58 років. Не може повірити в те, що відбулося в їх завжди щасливій родині. Вважає, що дочка деякою мірою винна у хворобі дружини, оскільки вона лікар і не змогла побачити симптоми хвороби раніше. Безмежно пишається сином і вважає його гордістю родини. Дуже любить всіх онуків, завжди балує їх і захищає перед батьками.

Галина, донька Тетяни Василівни. Дуже любить батьків, частково відчуває провину перед матір'ю. Перебуває у стані глибокого розпачу, але намагається зробити все, що від неї залежить, щоб допомогти матері. Обоюмо доньку. З чоловіком розлучилась через

те, що сама має сильний, трохи чоловічий характер. Однаково любить батька і матір, поважає і любить брата і членів його сім'ї.

Віталій, син Тетяни Василівни. Має міцну і практично ідеальну сім'ю, підприємець, багато в чому допомагає родині. Нікого не звинувачує в тому, що відбувається, перебуває у стані глибокого емоційного потрясіння, не може примиритися з таким страшним діагнозом матері.

Психолог.

Місце події – онкологічний диспансер, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Пацієнтка звертається до психолога, за рекомендацією лікуючого лікаря, який направив до нього сім'ю Тетяни Василівни з метою подолання психологічної кризи і хоча б часткового відновлення емоційної рівноваги членів родини, а також підготовки пацієнтки та її близьких до операції та можливих її наслідків [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№106

З точки зору К. Юнга комплекс являє собою ніби «маленьку особистість в середині особистості», яка є автономною і самостійною, та в певний момент часу може активізуватися.

Розкрийте зміст і сутність метафори автора та дайте пояснення даного явища.

Які ще погляди на комплекс у психології ви знаєте?

№107

«Йому стало холодно, руки вдарилися об груди, а серце, здавалося, не билось, а шурхотіло, немов хтось по ньому йшов. Він стояв і мовчав, очі пусті, тільки раз по раз знову ніби нападав той самий жах...»

[за Ю. Яновський «Вершники»]

Про який психологічний стан йде мова у цьому уривку.

Запропонуйте психологічні прийоми спрямовані на регуляцію та саморегуляцію емоційних станів.

№108

Д. Карнегі пропонує керуватися 6 правилами, аби завжди подобатися людям: 1) щиро цікавтеся іншими людьми; 2) посміхайтеся; 3) пам'ятайте, що ім'я людини – найбільш приємний і важливий для неї звук на будь-якій мові; 4) будьте гарним слухачем;

заохочуйте інших говорити про самих себе; 5) говоріть про те, що цікавить вашого співрозмовника; 6) навіюйте вашому співрозмовнику усвідомлення його значущості і робіть це щиро.

Наскільки, на Ваш погляд, ефективний такий стиль взаємодії?

Порівняйте його з іншими стилями взаємодії.

№109

Ольга Дмитрівна. Жінка 42 років, має вищу освіту, деякий час працювала продавцем на ринку. Одружена, має двох дітей. У 1998 році їй був встановлений діагноз – рак молочної залози. Під час лікування отримала променеву терапію, декілька курсів хіміотерапії. Протягом декількох років відчувала себе добре. Зараз внаслідок продовження хвороби перебуває в дуже тяжкому стані, прикута до ліжка, постійно стогне і плаче.

Олександр Іванович, чоловік Ольги Дмитрівни, 45 років. Внаслідок автокатастрофи має параліч лівої руки і ноги. Йому важко спостерігати за муками дружини.

Наталія, донька Ольги Дмитрівни. Дівчина 19 років. Враховуючи непрацездатність батьків, вимушена працювати. Мріє про навчання в університеті. Усвідомлює, що багато чого лежить на її плечах, але не впевнена у своїх силах. Постійно перебуває у пригніченому настрої.

Дмитро, син Ольги Дмитрівни, 20 років. Працює на заводі. Після погіршення стану матері почав пити.

Психолог.

Місце події: лікарня, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: дочка пацієнтки звернулась до психолога після відвідування матері в лікарні з проханням допомогти їй бути сильною в ситуації, коли мати смертельно хвора [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№110

В.А. Моцарт у 4 роки почав писати музику, у 8 – створив перші сонати і симфонії, в 11 – оперу. І.Ю. Репін у 3 роки вирізував з паперу коників, а у 6 – малював фарбами. Досить рано прокинувся поетичний і малярський геній Т.Г. Шевченка. Х. Капабланка у 13 років став чемпіоном Куби, а свою першу шахову перемогу здобув у 4 роки, через кілька годин після того, як побачив гру батька з

сусідом. Т. Едісон почав своє винахідництво в 12 років, коли, розвозячи газети, організував у багажному вагоні лабораторію. У. Гамільтон у 12 років володів дванадцятьма мовами. [За: Мясоїд П.А., 2013] .

Про що свідчать подібні факти? Як вони характеризують природу творчого процесу?

Опишіть методи дослідження творчості та творчої особистості.

№111

В сучасній психології поруч з онтогенезом виділяють одну із форм розвитку *актуалгенез*, або *мікрогенез*.

Розкрийте сутність даної форми розвитку особистості, наведіть приклади.

Чому, на вашу думку, виникла необхідність введення цього поняття у психологію?

№112

Сім'я К., з точки зору знайомих, є цілком благополучною. Члени сім'ї пишаються героїчними предками, чії портрети і фото прикрашають кімнати. У сім'ї є хороші традиції святкування свят, коли збираються усі родичі. Проте є в сім'ї ще одна "традиція" – суїцид. Майже в кожному поколінні трапляється ця трагічна подія. Кілька років тому сім'я поховала молоду дівчину, яка покінчила з собою через нерозділене кохання.

Проаналізуйте особливості функціонування цієї сімейної системи.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№113

1) Акакій Акакієвич Башмачкін, чиновник, любив переписувати папери. Часто він брав папери з роботи додому, щоб переписати їх (М. Гоголь. "Шинель").

2) Сізіф, згідно з міфом, був приречений вічно підіймати на гору камінь, який одразу ж скочувався вниз, і все повторювалося.

3) Робінзон Крузо вирощував на безлюдному острові злаки та овочі, побудував собі житло (Д. Дефо "Робінзон Крузо").

Прочитайте ситуацію і визначте, чи має місце в ній трудова діяльність у психологічному сенсі. Обґрунтуйте свою відповідь.

Назвіть ознаки трудової діяльності.

№114

До психолога звернулась жінка, 37 років. Матеріально забезпечена, роботою задоволена (займає досить високу посаду в організації). Самотня, дітей нема. Скаржиться на тривалі депресії.

Якої інформації вам, як психологу, ще не вистачає?

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№115

Вкажіть напрямок, який називають "психологією третьої хвили".

Чому прижилася така назва?

Чи можна зараз визначити напрямок "психології четвертої хвили"? Який саме?

№116

Який напрям німецької психології припинив своє існування в першій половині XX століття?

Чому так відбулося і які підходи прийшли йому на зміну?

Якою, на Вашу думку, могла б бути психологія як наука зараз, якби цей напрямок продовжував розвиватися?

№117

Виділіть і обґрунтуйте основні причини шкільної неуспішності. Підберіть методи діагностики та корекції шкільної неуспішності.

№118

Юрій. Чоловік 37 років, має середню спеціальну освіту. Одружений, має двох дітей: 6 і 19 років. Звернувся до лікаря зі скаргами на сильний біль у серці. Був встановлений діагноз: ішемічна хвороба серця, стенокардія напруги, аритмія. Півроку лікується в кардіолога. Перебуває у пригніченому, тривожному стані через страх серцевих нападів, наслідком яких може статися інфаркт і смерть.

До появи хвороби був оптимістичним, життєрадісним, усміхненим, любив веселі, шумні компанії, палив, був "душею" компанії, полюбляв гуляння. До захворювання ставиться насторожено. Хвороба лякає його, і він активно почав боротися з нею – кинув палити, пити.

Зіна, дружина Юрія, жінка 37 років, домогосподарка. Декілька років тому пережила реактивну депресію, пов'язану з несподіваною смертю матері, яку дуже любила. Перебувала на лікуванні в обласній психіатричній лікарні. Під час хвороби чоловік підтримував її, допомагав, був свідком неодноразових нападів. У цій ситуації вона

не ставиться серйозно до хвороби чоловіка, вважає, що все незабаром минеться.

Катя, старша донька, 17 років, старшокласниця, не приділяє ніякої уваги стану батька, не хоче опікуватися його переживаннями.

Марина, молодша донька, 12 років. Дівчинка знає про те, що її батько хворіє, але не звертає на це особливої уваги і також вважає, що він незабаром одужає. Дитина відвідує психолога у зв'язку з нервозністю і порушеннями сну.

Місце події: кабінет психолога.

Запропоновані обставини: До психолога звертається Юрій за рекомендацією лікуючого лікаря. Він і сам вважає це за необхідне, адже розуміє значущість пережитих ним наслідків хвороби дружини. Але він звинувачує не її у своїй хворобі, а себе за слабкість, нездатність гідно вийти із складної ситуації. Його пригнічує те, що сумна подія – смерть тещі – не може завершитись, а тягне за собою численні неприємні наслідки [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№119

Прочитайте уривок з «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного. «Що ж ти, Грицю, на мене ображаєшся? – сказав Микола, підходячи до брата.

– Не ображаюсь я, Миколо, я просто так думаю, що треба з тобою порадитись, а не одразу сваритись, – відповів Грицько, схопивши плуг.

– І справді, брате, не можна так на все одразу ображатись. Давай разом робити, один одному допомагати! – сказав Микола і обняв брата. І вони разом почали працювати, розмовляючи про важливі справи і намагаючись зрозуміти один одного.»

Яку стратегію розв'язання конфлікту описано?

Охарактеризуйте інші стратегії розв'язання конфліктів.

№120

Назвіть напрямки досліджень з інженерної психології.

Опишіть конкретне інженерно-психологічне дослідження і вкажіть, до якого напрямку чи напрямків воно належить.

№121

Опишіть схему системи "людина – машина".

На конкретному прикладі назвіть складові частини СЛМ.

№122

Чому, на Вашу думку, проходить тривалий час перед тим, як та чи інша концепція стане предметом опису в підручнику чи посібнику з дисципліни "Історія психології"?

Назвіть фактори, які обумовлюють розвиток та послідовну зміну історіографічних концепцій в психології.

№123

Розробіть схему спостереження поведінки дітей 7-го року життя в ситуаціях морального конфлікту.

№124

Ольга Володимирівна, жінка 28 років, має вищу освіту. Була одружена з чоловіком молодшим за неї на декілька років, разом прожили лише рік і розлучилися. Протягом двох останніх років перебуває у громадянському шлюбі. Дуже бажає мати дитину, але, на жаль, сім років тому лікарі встановили діагноз – безпліддя. З першим чоловіком розлучилися саме з цієї причини. Тепер боїться повідомити про свій діагноз другому чоловікові, оскільки впевнена, що після цього він її залишить. Помічає, що все навколо її дратує і пригнічує, що часто зривається на близьких до неї людях, хоч і не бажає їх образити, а, навпаки, відчуває провину перед ними, особливо перед батьками (вони мріють про онука, а вона не може здійснити цю мрію).

Микола, чоловік Ольги, 30 років. Дуже любить дітей, але вважає, що поки не настав час, щоб народити дитину. Про діагноз дружини нічого не знає і тому не розуміє причину її дратівливості.

Мати Ольги. Жінка 49 років. Дуже любить свою єдину доньку і сильно хвилюється за неї. Готова віддати все, аби допомогти їй.

Вітчим Ольги. Чоловік 53 років. Він виховував її з 3-річного віку. Свою доньку втратив, коли їй ще не виповнилося й одного місяця. Ольгу виховував, як рідну, дуже її любить.

Психолог.

Місце події: центр репродуктивної функції сім'ї, кабінет психолога.

Запропоновані обставини: Ольга звернулася до психолога з проханням допомогти змиритися з думкою, що вона не зможе наро-

дити дитину і переконати її в тому, що життя продовжується і необхідно вірити в майбутнє [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№125

Назвіть суттєві ознаки різниці між поведінкою та діяльністю. Порівняйте біхевіоризм та діяльнісний підхід в психології.

№126

Аркадій, чоловік віком 38 років, директор приватної фірми, одружений, має двох синів 15 та 17 років, для яких хоче бути взірцем того, що, попри хвороби, багато чого міг досягнути.

У 1975 році, у віці семи років йому був встановлений діагноз – бронхіальна астма. З дитячого віку неодноразово проходив стаціонарне лікування. З 1994 року регулярно приймає бронхолітики, протягом восьми років проходить лікування в санаторії "Солотвіно" разом з молодшим сином, який із семирічного віку теж хворіє на бронхіальну астму. Аркадій переживає провину через хворобу сина, вважає, що саме захворювання сина на бронхіальну астму є причиною псування його характеру і погіршення стосунків з ним. Пригнічений тим, що дедалі більше не може впливати на зухвалу і безтактну поведінку сина. Тяжкий емоційний стан як наслідок конфліктів з сином часто викликає напади задухи, страх померти від неї, а після – відчай.

Діти клієнта: їх характери абсолютно протилежні. Старший син доброзичливий, він із задоволенням в усьому допомагає батькові, піклується про стан його здоров'я, готується до вступу до вищого навчального закладу. Молодший налаштований вороже майже до всіх рідних. Вважає себе жертвою хворобливої спадковості. Не хоче вчитися, всіляко уникає будь-яких доручень. Страшенно боїться батькових нападів задухи, говорить, що після них і в нього починається те ж саме.

Тамара, дружина клієнта, їй 36 років, має педагогічну освіту, але працює менеджером у тій же фірмі. Любить свого чоловіка, з розумінням ставиться до його хвороби і хвороби дитини. Підтримує їх. Вважає себе оптимісткою.

Психолог.

Місце події: центр психологічної допомоги.

Запропоновані обставини: до психолога звертається Аркадій із

проханням допомогти знайти шлях до сина, допомогти сину стати гідною людиною [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№127

Уявіть, що Вас запросили працювати психологом на виробництво. Керівник закладу просить Вас провести серію заходів з підвищення трудової мотивації працівників.

Запропонуйте концептуальний підхід (чи кілька підходів) щодо мотивації праці працівників. Обґрунтуйте свій вибір.

№128

Батьки дітей дошкільного віку помічають, що їх діти часто розмовляють вголос під час гри, ніби пояснюючи свої дії, хоча їх ніхто не слухає.

Поясніть цей факт в контексті теорії когнітивного розвитку та соціокультурної теорії.

№129

Борис Петрович, чоловік 49 років, одружений, має двох дорослих дітей. Працював у науково-дослідному інституті провідним інженером. Був веселою життєрадісною людиною. Рік тому потрапив у дорожньо-транспортну пригоду, у результаті якої в нього був зламаний хребет. Після травми – паралізувало обидві ноги, пересувається в інвалідному візку. Тривалий час перебуває у пригніченому стані через обмеження фізичних можливостей і больовий синдром. Його турбує постійний невгамовний біль у хребті. Дуже болісно переживає свою фізичну безпорадність. Боїться того, що стане тягарем для дружини. Не вірить у те, що лікування може допомогти стати на ноги.

Ольга Павлівна, дружина Бориса Петровича, жінка 43 років, має педагогічну освіту, викладає у школі. Оптимістично налаштована, вірить, що в результаті (хоча і тривалої) фізичної реабілітації чоловік зможе сам ходити, витрачає багато сил на моральну підтримку чоловіка.

Діти клієнта живуть в інших містах, іноді відвідують батьків. Намагаються допомагати грошима, організацією для батька консультацій кваліфікованих фахівців.

Психолог.

Місце події: центр психологічної допомоги.

Запропоновані обставини: до психолога звернувся Борис Петрович із проханням допомогти йому відновити прагнення жити, повернути оптимізм, бажання відновити свій соціальний статус [За: Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф., 2007].

Здійсніть психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

№130

Назвіть методи психології праці, які не використовуються в інших галузях психологічної науки.

№131

Назвіть суттєві особливості психолога-експерта. Який літературний герой, з відомих Вам, міг би бути гарним експертом?

Обґрунтуйте свою відповідь.

№132

Уявіть, що Ви працюєте психологом на заводі. До Вас на консультацію приходить оператор автоматизованих систем управління і жаліється на низьку зосередженість уваги в останні тижні роботи.

Опишіть Ваші дії.

№133

Група вчителів розробила і запропонувала провести в школі анкету "Я і школа".

Які вимоги існують до створення і проведення анкет?

Які зроблені помилки при складанні анкети?

АНКЕТА

1. Твоє прізвище, ім'я.
2. В якому класі ти навчаєшся?
3. Ти любиш свою школу?
 - а. Так.
 - б. Ні.
 - в. Не знаю.
4. Назви улюблені предмети.
5. Чому ти їх любиш?
6. Які предмети ти не любиш?
7. Чому?
8. Якби ти був директором школи, які зміни у школі ти б впровадив?

9. Що ти більше всього любиш читати?
 10. Кого з вчителів ти більше всіх поважаєш? Чому?
 Дякуємо за участь в опитуванні.

№134

Проінтерпретуйте результати застосування проективної методики "Неіснуюча тварина".

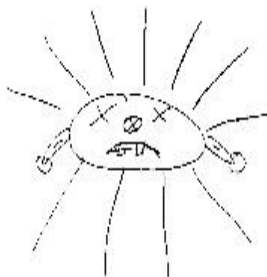
Малюнок виконаний вісімнадцятирічною Поліною Ш. Дівчина дає наступний опис життя тварини, яку вона назвала кругляк-полосатик: "Дуже добра та мила тварина, дуже віддана людям. Любить їсти траву, харчується яблуками та лісовою ягодою. Дуже розумна істота. Проживає в основному в селах ближче до лісу. Сам він має яскраве забарвлення, і його видно здалеку. Сам він походить з гібриду самих красивих тварин. Живе в шалаші разом зі своєю родиною та дітьми".

№135

Проінтерпретуйте результати застосування додаткового варіанту проективної методики "Неіснуюча тварина"

"Зла тварина".

Малюнок виконаний вісімнадцятирічною Поліною Ш. Дівчина дає наступний опис життя тварини, яку вона назвала чаклуном: "Ця істота проживає в далекому космосі, на значній відстані від людей. Грубий, бундючний зрадник та брехун. Дуже нещирий – хамелеон. Ненавидить людей та прагне знищити землю. Живиться дрібними організмами, які проживають на його планеті, де він живе один, під назвою "Колдунанія"

№136

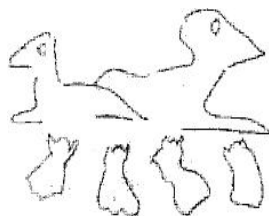
Проінтерпретуйте малюнок "Сім'я тварин", який виконано п'ятирічною Яною Р.

Дівчинка зробила підписи до малюнку, які можна оформити у такому вигляді: "Зліва, зверху вниз: мама-рибка, бабуся-кішка,

донька-курочка, синок-кошеня; справа, зверху вниз: папа-собака, дідусь-баранчик".

№137

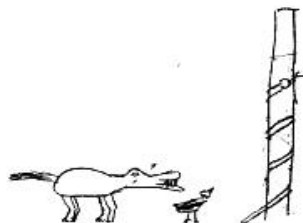
Проінтерпретуйте малюнок "Сім'я тварин", який виконано тридцятисемирічним Володимиром Р.

Автор зробив супровідний підпис до малюнку: "Зверху: зліва – мама, справа – папа (собака), знизу – діти (цуценята)".

№138

Проінтерпретуйте малюнок "Сім'я тварин", який виконано дев'ятирічним Євгеном Д.

Хлопчик зробив підписи до малюнку, які можна оформити у такому вигляді: "Мама-вовк, дитина-пташка, батько-змія (на стовбурі)".

№139

Проінтерпретуйте результат застосування методики "Неіснуюча тварина", які отримані при діагностиці дванадцятирічного Сергія Б.

В розповіді про тварину хлопчик повідомив, що вона "живе в лісах, там, де можна сховатися від ворогів". На питання, хто є його ворогами, він відповів: "Люди. Або скоріше за все він є їх ворогом. На питання про те, що ця тварина їсть, Сергій відповів: "Поїдає різних людей. Займається полюванням на крупних живих істот, на людину, наприклад. Він є жорстоким вбивцею: вбиває все одно кого – та їсть." При описі зображення тварини Сергій повідомив, що тут видно "мозок, м'язи, різна гидота".

№140

В одному з класів загальноосвітньої школи, в якому навчається 30 учнів, було запроваджено експериментальну методику навчання, яка розрахована на те, щоб покращити знання учнів, підвищити рівень їх інтелектуального розвитку. Цей експеримент

проводився за схемою, яка передбачає здійснення оцінки залежної змінної на його початку ($x_1=2,9$) та в кінці ($x_2=4,5$). Маючи врахувані показники дисперсії для відповідних випадків:

$$(\bar{S}_1^2 = 2,1; \bar{S}_2^2 = 2,4)$$

і використовуючи процедуру підрахунку t-критерію Стюдента, *доведіть наявність позитивного ефекту від застосування експериментальної методики.*

У процесі виконання завдання використовуйте довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№141

У процесі наукового дослідження було проведено формуючий експеримент з учнями загальноосвітньої школи ($N = 100$). До експерименту 25 осіб навчалися на "задовільно", 35 – на "добре", 40 – на "відмінно". Після експерименту ситуація змінилась. Тепер на "задовільно" навчаються лише 7 учнів, на "добре" – 46 учнів і на "відмінно" – решта 47 учнів. Спираючись на ці дані, і здійснивши підрахунки відповідної вторинної статистики, дайте підтвердження позитивного ефекту експерименту.

В ході виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№142

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням опитувальника Леонгарда-Смішека:

Г	З	П	Е	Т	Ц	За	Д	Де	Ек
18	10	18	15	18	18	15	12	12	12

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№143

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням методики Діагностика міжособистісних взаємин Т. Лірі:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
4	2	7	7	5	2	5	6

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№144

Запропонуйте комплекс методик для оцінки психологічної готовності дитини до школи. Розкрийте їх сутність та особливості застосування, обґрунтуйте доцільність їх використання.

№145

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням методики Баса ("Орієнтаційної анкети").

Я	О (С)	Д (Р)
10	9	11

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№146

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням методики ДДО ("Диференційно-діагностичного опитувальника"):

1	2	3	4	5
3	3	3	5	6

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№147

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням методики "Карта інтересів" (А.Є. Голомшток).

№ стовб-чика	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Бали	2	1	3	3	3	4	2	2	5	3	5	3	1	4	2
№ стовб-чика	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	
Бали	4	2	3	3	3	1	2	3	2	1	2	4	2	3	

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№148

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням шістнадцятифакторного особистісного опитувальника Кеттела:

MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q ₁	Q ₂	Q ₃	Q ₄
5	5	4	4	2	3	5	3	4	4	5	5	4	4	2	5	5

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№149

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням опитувальника "Міні-мульт" (скороченого варіанту Міннесотського багатофакторного особистісного переліку MMPI).

L	F	K	Hs	D	Hy	Pd	Pa	Pt	Se	Ma
0	6	2	7	8	11	6	5	10	10	9

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№150

Дайте інтерпретацію даних, отриманих з використанням методики Роттера (Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю):

Ио	Ид	Ин	Ис	Ип	Им	Из
4	10	4	5	3	6	7

У процесі виконання завдання можна використовувати довідковий матеріал, який міститься в додатку В.

№151¹

Йде урок української мови. Вчитель, йдучи класом, зупиняється біля парти семикласника.

- Що ти робиш? – запитує вчитель.
- Пишу, – спокійно відповідає учень.

- Покази.
- Ага, а Ви заберете.
- Покази, тобі говорять!

Учень з гордою посмішкою витягує сирий від акварельних фарб номер журналу.

- Ось, журнал свій пишу.
- Вчитель у гніві вириває з рук учня журнал.
- Я ставлю тобі двійку за чверть! [За:Дуткевич Т.В, 2006]

Проаналізуйте конфліктну ситуацію.

Схему аналізу ситуацій див. у додатку Б

№152

Йшов урок фізики. Вчитель перевіряв домашнє завдання.

– Ти знову не виконав завдання? – звернувся він до одного з учнів.

– Я... я, – спробував пояснити причину Юрко.

Ала вчитель перервав його:

– Що ти мелеш! Я тебе знаю. Тебе могила виправить! [За:Дуткевич Т.В, 2006].

Проаналізуйте конфліктну ситуацію.

Схему аналізу ситуацій див. у додатку Б

№153

Уявіть, що Ви проводите профорієнтаційний тренінг. Після тренінгу до Вас підходить дівчина-підліток і зізнається, що мріє стати фешн-моделлю. Проте невеликий зріст не дозволяє їй самореалізуватися в цій сфері.

Як Ви побудуєте роботу з цією особистістю?

№154

Олена – учениця середніх здібностей. До десятого класу її середній бал був 6–8, а у десятому класі успішність різко знизилася, вона часто відмовлялася відповідати, не виконувала домашніх завдань, байдуже ставилася до одиниць. Дівчинка часто була мрійливою, замкненою, на відверті розмови не погоджувалася. Причини такого пригніченого настрою дівчинки не могли встановити ні вчителі, ні товариші. За перше півріччя Олена отримала "двійки" та "одиниці" з більшості предметів і оголосила, що залишає школу.

Психолог провела бесіду із Оленою. Дівчинка була відвертою і зі сльозами на очах розповіла, що батько її правдами і не правдами заганяв у десятий клас, а вона хотіла поступити в кулінарне училище, виїхати з дому. І зараз батько не тільки погрожує, але й б'є дівчинку, а

вона на знак протесту не вчиться добре, вирішила кинути школу і втекти з дому [За:Дуткевич Т.В, 2006].

Здійснить психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

Схему аналізу ситуацій див. у додатку Б.

№155

Жінка після скорочення з попередньої роботи знайшла іншу, де доводиться працювати вечорами, частково вдень, інколи роз'їжджаючи надовго у справах.

Це не подобається чоловікові, оскільки тепер йому треба забирати дітей із дитячого садка, готувати вечерю, нагодувати їх, доглядати за ними, вкладати спати. Тобто бути "нянькою". Інколи він виявляє, що жінка продуктів не закупила через свої відрадженьня. Чоловік все рішучіше наполягає, щоб вона залишила цю роботу: зарплата в неї невелика, а на його достатні прибутки вони цілком можуть безбідно жити. Але жінці її нова робота дуже подобається; вона не збирається її залишати [За:Дуткевич Т.В, 2006].

Здійснить психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

Схему аналізу ситуацій див. у додатку Б.

№156

Конфлікт виник між чоловіком і жінкою, коли він почав наполягати, щоб жінка залишила роботу і зосередилася на домі, сім'ї, собі.

Жінка навіть слухати про це не хоче: на роботі вона шанована людина, її цінують, з її думкою рахуються. Вдома ж вона перетворюється на домогосподарку, а її спілкування обмежується чоловіком, дітьми і собакою.

Чоловік вважає, що це престижно – мати непрацюючу жінку, щоб вона була доглянутою, завжди свіжою, добре виглядала, більше уваги приділяла дітям. Тим більше, він так добре заробляє, що сім'я може собі це дозволити [За:Дуткевич Т.В, 2006].

Здійснить психологічний аналіз ситуації, описавши ймовірну стратегію роботи психолога в ній.

Схему аналізу ситуацій див. у додатку Б.

№157

Складіть наступний перелік критеріїв для соціометрії підлітків (старших школярів, студентів):

- 1) комунікативний позитивний;

- 2) комунікативний негативний;
- 3) гностичний позитивний;
- 4) гностичний негативний;
- 5) одиничний позитивний;
- 6) одиничний негативний;
- 7) подвійний позитивний;
- 8) подвійний негативний.

№158

Прочитайте опис психологічного експерименту.

Дослід складається з попередньої та контрольної серій.

Попередня серія. Досліджуваному на екрані дисплею на час експозиції 200 мс демонструються два кола суттєво різного діаметру. Задача досліджуваного – порівняти кола за розміром та вказати на більше. Крім того, він оцінює міру впевненості в правильності своїх відповідей за 3-бальною шкалою:

- 3 – твердо впевнений;
- 2 – не зовсім впевнений;
- 1 – не впевнений.

В попередній серії демонструється 8 однакових проб.

Контрольна серія. Досліджуваному без попередження демонструються два однакових кола, рівні за діаметром меншому колу в попередній серії. Задача досліджуваного не змінюється. Якщо він приймає рішення про рівність кіл, то дає відповідну відповідь. В контрольній серії також дається 8 проб.

Вкажіть, якою є мета експерименту. Спрогнозуйте можливі результати експерименту для 10 досліджуваних.

Про яке психічне явище йде мова? Хто займався його вивченням? Яка Ваша власна позиція щодо цього психологічного феномену?

№159

Л.С. Виготський стверджує: "Можна сказати, що кожне хоч трохи значуще відкриття в будь-якій галузі, яке виходить за межі цієї часткової сфери, має тенденцію перетворитися на пояснювальний принцип усіх психологічних явищ та вивести психологію за її власні межі – в більш широкі сфери знання". Він описує такі стадії розвитку ідей.

Фактичне відкриття великого значення, яке перебудовує звичайне уявлення про всю ту область явищ, якої воно стосується.

Розповсюдження впливу цих ідей в сусідні області (розтягування ідеї на більш обширний матеріал, ніж вона охоплює).

Ідея, оволодівши всією даною дисципліною, існуючи в формі абстрактно сформульованого принципу, потрапляє в сферу боротьби дисциплін (психологічних шкіл) за домінування.

Ідея відокремлюється від основного поняття, пов'язуючи психологію з обширними областями; включаючись в філософську систему, формулюється в якості універсального принципу чи цілого світогляду.

Ідея з наукового факту стає фактом соціального життя. Ідею визнають як окреме відкриття, але відкидають як світогляд. Інші світогляди відвойовують у неї навіть її первинну область, виробляють свій погляд на неї – і тоді ідея або відмирає, або продовжує існувати в контексті інших світоглядів.

Проаналізуйте розвиток однієї з основних психологічних ідей за схемою Л.С. Виготського (на вибір: психоаналіз, психологія свідомості, біхевіоризм, гештальтпсихологія, когнітивна психологія тощо).

№160

Чим інсайт відрізняється від хіндсайту? (Хіндсайт у соціальній психології (феномен "я знав це!") – тенденція перебільшувати чийсь здатність передбачати, як все станеться, після того, як результат став відомий).

№161

Дайте психологічну характеристику впливу реклами на свідомість та поведінку людини.

Чим забезпечується ефективність рекламного впливу? Якими способами можна уникнути маніпулятивного впливу реклами?

№162

Х.Л. Борхес пише в одному зі своїх творів: "Важкі події існують поза часом, тому що нібито відсікають нещодавнє минуле від майбутнього і тому що здаються роз'єднаними на частини, не складаються в ціле".

Прокоментуйте висловлювання письменника з психологічної точки зору.

№ 163

Опишіть причини та наслідки контртрансферу в консультативному процесі.

№164

І. Ялом пише: "Психотерапевти визнають, що набагато краще спробувати допомогти пацієнту розчистити шлях до самоактуалізації, ніж робити ставку на поради, підбадьорювання та вмовляння".

Прокоментуйте, яку роль поради відіграють в консультативному процесі.

Обґрунтуйте, наскільки важливим є підбадьорювання для тривожних клієнтів.

Охарактеризуйте відомі вам концепції самоактуалізації.

Поясніть, чому І. Ялом надає перевагу тому, щоб розчистити шлях до самоактуалізації", а не іншим консультативним стратегіям та прийомам.

№165

Використовуючи закономірності роботи пам'яті, підготуйте психологічні рекомендації для ефективного запам'ятовування навчального матеріалу.

№166

Прокоментуйте висловлювання І. Ялома: "У навчанні психотерапевтів центральна роль відводиться встановленню контактів... Я вважаю, що в навчанні необхідно робити акцент на готовність і бажання психотерапевта поглиблювати контакт, демонструючи пацієнту свою відкритість"

Які ще принципи навчання психотерапевтів та консультантів Ви могли би виділити та назвати?

№167

Поясніть, в яких відношеннях знаходяться між собою пари понять

- 1) "психологічне консультування" та "психотерапія",
- 2) "психологічне консультування" та "гештальттерапія",
- 3) "психологічне консультування" та "психодіагностика",
- 4) "психологічне консультування" та "інтерпретація",
- 5) "психологічне консультування" та "психологічний захист",
- 6) "психологічне консультування" та "допомога".

№168

Прокоментуйте, в чому полягає різниця між поняттями (1) діяльність, (2) активність та (3) поведінка.

№169

До психолога звернулася подружня пара з проханням про допомогу. У них двоє дітей, і останнім часом часто відбуваються крадіжки грошей з гаманців одного з батьків. Гроші знайшли в кишені у доньки (14 років), хоча вона заперечує свою причетність до цього. У старшого сина (17 років) спостерігається девіантна поведінка – він пиячить, краде. Батьки бояться, що вкрала гроші дочка, адже поводитися вона дещо дивно. Ніхто з дітей не зізнається, і це вже не перший випадок.

Проаналізуйте можливі причини ситуації, що склалася, з психологічної точки зору.

Яким чином може бути організована психологічна допомога в даній ситуації?

Які форми роботи доцільно обрати психологу?

№170

Гордон Олпорт писав, що на шляху своєї професійної діяльності кожен психолог обов'язково зустрічає сфінкса, що загадує кілька загадок, одна з яких – загадка індивідуальності: "Чому, проаналізувавши психічні стани, ти не здатен знайти в їх сукупності навіть хоч трохи наближене пояснення того, чому конкретне людське життя унікальне та індивідуальне?"

Обґрунтуйте свою відповідь на загадку сфінкса про індивідуальність.

№171

Семикласники вирішили зірвати урок математики нового вчителя. Колишній дозволяв учитися абияк, ставив за слабкі відповіді гарні оцінки. Новий у своїх вимогах був твердий, здавалося, занадто суворий. Він не сподобався – учні почали з ним боротися, міркуючи: він нам робить погано – ми йому робимо погано. Ініціатором бойкоту став Вітя І. – міцний, сильний, але не дуже працьовитий лідер. "Братки, – запропонував він, – математик заходить до класу, а ми його не бачимо. Зрозуміли?! Репетуємо, розмовляємо, пишемо, читаємо. Нехай хоч розірветься – не реагуємо". Вчитель заходить до класу. На нього ніхто не звертає уваги. По очах хлопців, по фальшивій їх збудженості вчитель здогадується про бойкот і вирішив звернутися за допомогою до психолога.

Визначте можливі психологічні причини поведінки хлопців.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи з учасниками конфлікту.

№172

Назвіть особливості емпіризму як методологічної основи наукового пізнання. Доведіть, що психологія є емпірична наука.

№173

"Що ж Ви, з власним сином справитися не можете? От, подивіться, три двійки підряд! Якщо ще хоч одну одержить, я обіцяю – виставлю йому двійку за півріччя. І зверніть увагу на його нестерпну поведінку! Я його більше на уроки пускати не буду. Так що вживайте заходів! Я Вас попередила". [За: Мільто Л.О., 2013]

Визначте можливі психологічні причини поведінки вчительки.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№174

Ірочка Б. – учениця третього класу. Учиться прекрасно, успіх за успіхом, похвала за похвалою. Але раптом маленька невдача: замість очікуваної відмінної оцінки – "задовільно"! Реакція бурхлива: сльози, пригнічений настрій. Така ж картина і вдома, усі засмучені. Мама з бабусяю негайно побігли до школи. Гарячі з'ясування з Лідією Семенівною, учителькою: "Ірочка так сумлінно готується. Для неї ця оцінка – удар. Вона загубить віру в свої сили" – така була аргументація дорослих. Аргументи Лідії Семенівни виявилися теж переконливими і слушними. Поставивши заслужену негативну оцінку, вчителька вирішила дати Ірині життєвий урок [За: Мільто Л.О., 2013].

Визначте можливі психологічні причини поведінки дівчинки, її батьків та вчительки.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№175

Розкрийте проблему парадигмальності психологічної науки. Назвіть основні парадигми у психології.

№176

Діти побили хлопчика, свого однокласника. Били майже всім, що потрапляло під руки: портфелями, книгами. Хлопчик одержав струс мозку, потрапив до лікарні...

Визначте можливі психологічні причини поведінки школярів.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№177

Опишіть наукову картину світу постнекласичної науки.
Які ознаки психології як постнекласичної науки?

№178

Шестикласнику Сашку дали громадське доручення, яке він виконав так добре, що педагоги були вражені юнаком. Директор вирішив оголосити батькам Сашка подяку за гарне виховання сина і з цією метою запросив батька до школи. Але той чомусь не прийшов. А наступного дня зателефонував і перепросив: "Я був зайнятий терміновою роботою, але Ви не хвилюйтесь, я його уже відлупцював. Я відразу зрозумів, що він щось накоїв..." [За: Мільто Л.О., 2013].

*Визначте можливі психологічні причини даної ситуації.
Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.*

№179

В чому полягає проблема редукціонізму в психології?
Назвіть варіанти редукціонізму в психологічній науці.

№180

Роздратована мати вдарила сина-старшокласника без явної провини з його боку, і він, обурений її вчинком, оголосив бойкот. Мати звернулася за допомогою до шкільного психолога [За: Мільто Л.О., 2013].

*Визначте можливі психологічні причини поведінки хлопця та матері.
Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.*

№181

Охарактеризуйте класичний раціоналізм та його прояви в психологічній науці.

Які можливості раціогуманістичного підходу в психологічній науці?

№182

До шкільного психолога за допомогою звернулась вчителька і розповіла: "Олена навчалася у восьмому класі. Була відмінницею, легко засвоювала новий матеріал, на уроках завжди чітко відповідала, сама часто задавала цікаві питання. Якось на уроці гігієни ми вивчали загальні дані про жири, олії і мінеральні солі. Я по-

просила Олену прочитати розділ, присвячений жирам, жартівливо відзначивши при цьому, що тема повинна бути їй близька – дівчинка вирізнялася з поміж інших повнотою. Олена сприйняла жарт всерйоз, негайно встала і вийшла з класу. Увесь її вигляд свідчив про ображене самолюбство. Я не надала цьому особливого значення, вважаючи, що більшості підлітків притаманні емоційні зриви. У даному випадку, проте, я була не права. Прошло п'ятнадцять хвилин, і я послала за Оленою одну ученицю, але вона не побажала повертатися. Тоді я послала іншу, суворо наказавши повернутися вдвох з Оленою. Увійшовши до класу, Олена пройшла повз мій стіл, немов там було порожнє місце. До кінця уроку дівчинка ігнорувала мою присутність, демонстративно відверталася від мене. Я думала, що до наступного уроку Олена забуде мої слова. І знову я помилилась. Напруженість тільки посилилася. Олена сиділа в класі, немов статуя. Коли я зверталася до неї з якимось питанням, дівчинка байдуже відповідала: "Не знаю". Успішність її помітно погіршилася" [За: Мільто Л.О., 2013].

Визначте можливі психологічні причини поведінки дівчинки.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№183

"Особисто я, – писав, зокрема, А. Маслоу, – і фрейдист, і біхевіорист, і гуманіст, і до того ж іще розробляю те, що може бути названо четвертою психологією – психологією трансценденцією" (За Г.О.Баллом).

Прокоментуйте слова вченого.

Спробуйте охарактеризувати еклектичний і інтегративний підходи в психології.

№184

Мій одинадцятирічний сусід розповів, як "училка" за погану поведінку на уроці поставила його перед класом на стілець. Стояв "злочинець" із портфелем, так що в разі потреби міг скористатися книжкою або зошитом – покарання, так сказати, без відриву від навчання. На моє питання "Що ж ти такого накоїв?" Андрій, так звуть мого сусіда, відповів: "Просто розмовляв". Батьки, яким Андрій поскаржився на вчительку, були, звичайно, не в захопленні від такого методу виховання, але обурення своє зігнали, знову ж, на синові: "Ти що, поводитися нормально не можеш!?"

[За: Мільто Л.О., 2013]

Визначте можливі психологічні причини поведінки хлопчика та його батьків.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№185

Письменник А. Моруа зазначав, що життя людини нагадує уривки незакінчених романів, сюжети без продовження, аніж схоже на розгорнуту повість з прологом, кульмінацією і розв'язкою.

Чи погоджуєтеся ви з такою точкою зору?

При відповіді на це питання спробуйте скористатися методологією психологічної герменевтики.

№185

Після успішного закінчення сином Віктором початкової школи мама перевела його на навчання до престижної школи з ускладненою програмою, бажаючи дати йому хорошу освіту. Однак очікування матері не виправдались – хлопчик почав приносити зі школи низькі оцінки. Мама стала звинувачувати сина в небажанні добре навчатись [За: Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте можливі психологічні причини психологічні причини зниження успішності Віктора.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№186

У сучасній психології прийшов час перейти від концепції відображення до концепції побудови, конструювання образу світу і себе.

Прокоментуйте дане твердження.

Які можливості та перспективи парадигми конструктивізму в психології?

№187

Ваша колега в особистій розмові зізналася, що вже два місяці мріє лише про домовину. Їй здається, що це єдине місце на світі, де її ніхто не буде чіпати, і єдине місце, де вона нікому, нічого не буде винна. В неї відсутні суїцидальні думки, але відстежується яскраво виражений депресивний стан. При цьому вона виконує свої обов'язки, хоча й зізнається, що в неї немає сили виконувати їх належно, ніхто не помітив «відсутності якості» в її роботі

[За: Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи, 2018]

Визначте можливі психологічні причини стану колеги, опишіть свої дії в цій ситуації та можливу стратегію допомоги.

№188

Учень 7-го класу приніс до вчителя записку, пояснюючу свою попередню відсутність на уроках.

"Ти справді хворів?" – запитує вчителька. – Хлопець мовчить.

"А це справді мама писала?" – хлопець знову мовчить.

"Тоді хто ж це писав?" – продовжує запитувати вчитель.

"Ніхто!" – різко відповідає школяр [За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте можливі психологічні причини поведінки хлопчика.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№189

"Мамо, мені подобається один хлопець з паралельного класу, – заходячи на кухню, збентеженим голосом промовляє семикласниця Оксана, – але він не звертає на мене уваги. Що ж мені робити?".

"Які ще хлопці, ти ще мала, щоб про них думати, – невдоволено зауважила мати дівчинки – тобі треба алгебру підтягнути. Ось що справді важливо"[За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте можливі психологічні причини та наслідки поведінки дівчинки та її мам.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№190

Про які психологічні особливості юнацького віку йдеться у виразі: "Щастя – це коли тебе розуміють"?

[За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

№191

Шістнадцятирічна Таня скаржиться подрузі: "Батьки мене не розуміють! Кажуть, що люблять, але хіба так люблять? Завжди підозри, запитання – з ким була, де була; мої речі потайки оглядають. І постійно сварять. І це все через любов, так?" [За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте можливі психологічні причини переживань дівчинки.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№192

Першокурсниця Олена ділиться враженнями з подругою:

"Якось мені важко навчатись в університеті. В школі було легше. До зростання навчального навантаження я вже звикла, навіть відвідування бібліотеки не викликає відрази. Однак викладачі мене не вирізняють як особистість, для них я рядова дівчина з потоку. Одногрупники якісь недружні, кожен в світі своїх інтересів та подій"[За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

*Визначте можливі психологічні причини переживань студентки.
Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.*

№193

"Мені страшно визнавати, але мій син мене розчарував. Він зовсім на мене не схожий. В школі я любив футбол, займався спортом, а йому подобаються музика і книги. Волосся в нього довге, в лівому вусі – сережка, він виглядає, як дівка. Я хотів би ним гордитись, але я його соромлюсь" [За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

*Визначте можливі психологічні причини переживань батька.
Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.*

№194

Молоде подружжя одружилось через пристрасне кохання. Через півроку вже говорять про розлучення. Причина? "Неконтактність".

"Вона завжди влаштовує скандал через дрібниці. Ніколи ні в чому не поступиться", – скаржиться чоловік.

"Він все робить невчасно, зі мною не рахується. Про що не попросиш, все завтра, завтра..." – висуває контраргумент дружина [За: Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте можливі психологічні причини розгортання негативних взаємин між подружжям

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№195

Анна (сімейний стаж – 4 роки) розповідає психологу: "Коли ми з майбутнім чоловіком познайомились, то часто і довго розмовляли. А зараз ми майже не говоримо один з одним. Просто не стало про що говорити. У мене таке почуття, наче я вмираю в пустелі від спраги. І справа не тільки в чоловікові, мені самій нема

чого йому сказати. Може, кохання покинуло нас?" [За: Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте можливі психологічні причини переживань клієнтки.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№196

Під час перепису населення України було зафіксовано, що одруженими себе вважає в півтора рази більше жінок, ніж чоловіків. Соціологи пояснили цей факт різною оцінкою свого статусу жінками та чоловіками, що перебувають у незареєстрованому шлюбі, останні вважають себе холостяками, тоді як жінки – одруженими [За: Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., 2012].

Визначте психологічне підґрунтя відмінностей чоловіків та жінок щодо оцінки свого статусу в "цивільному" шлюбі.

№197

"Мій чоловік став якимось сентиментальним. – ділиться враженнями п'ятдесятирічна жінка. – На день народження подарував мені букет троянд, чого вже років з двадцять не робив. Сьогодні вже двічі запитував, чи приїде на вихідні донька з онуком. І що найдивніше – дивиться зі мною ввечері серіал".

Визначте можливі психологічні причини поведінки чоловіка.

Обґрунтуйте можливі напрямки консультативної роботи.

№198

Ростислав ,12 років. Звернувся класний керівник у зв'язку з порушеннями поведінки: ображає однокласників, б'ється з ними, іноді самовільно йде з уроків. Навчальна успішність середня. У хлопчика після перенесеної легкої форми дитячого церебрального паралічу порушена хода і помітна незначна асиметрія обличчя. З першого класу тривожать конфлікти з дітьми: т його draжнять за незвичайну зовнішність. У цьому навчальному році хлопчик на прохання матері був переведений до паралельного класу, де він відразу почав поводитися агресивно. Із розмови за Славою з'ясувалося, що така форма поведінки має усвідомлено захисний характер:" Щоб боялись і не чіплялися". Прогнули уроків Ростислав пояснює як вимушену втечу зі школи в ті дні, коли хлопці погрожували йому помститися [За: Максимова Н.Ю. 2011]

Який різновид девіантної поведінки описано?

Чи є у дитини порушення психічного розвитку? Якщо так, то які?

З чим пов'язаний цей тип порушень поведінки?

№199

Мар'яна, 14 років. мати привезла дочку в приймальний покій психіатричної лікарні в зв'язку з тим, що у дівчинки був “припадок”: У відповідь на заборону матері виходити з дому будь-куди, крім школи, Мар'яна розбила вікно, скло в серванті, намагалась порозбивати посуд, кричала й плакала, виривалась з рук батьків. Крім того, матір хвилює те, що дочка останнім часом “поривається з дому”, закинула попередні заняття, а раніше вона під керівництвом матері вишивала рушники, в неї з'явилися нові друзі, а основне – Мар'яна ходить на якісь, за висловом матері, “сходки” з незрозумілою назвою. Мар'яна пояснювала їй, що вона виконує там вправи для удосконалення духу і тіла, але мати вважає, що це релігійна секта й заборонила дочці ходити туди.

Під час патопсихологічного обстеження будь-яких порушень психічних процесів не виявлено. Самооцінка адекватна, диференційована. Рівень домагань високий, нестійкий. При виконанні завдань проєктивних методик яскраво проявляється необхідність у спілкуванні, групуванні з однолітками.

Під час бесіди з дівчиною з'ясувалося, що вона протягом останніх чотирьох місяців успішно займається в секції у-шу. Вона дізналася тут багато цікавого, знайшла нових друзів. Нещодавно їй доручили працювати з новачками, скоро буде виступ на змаганнях. Мати не хоче чути про її захоплення, хоча жодного разу не була на заняттях, не знайома з тренером [За: Максимова Н.Ю., 2011].

Як пояснити негативні прояви поведінки Мар'яни?

Чи потребує Мар'яна психіатричного лікування?

Які рекомендації можна дати матері?

№200

Авторки практикуму з арт-терапії Наталія Калька Зоряна Ковальчук вважають, що кожен з нас творець, а творчість приносить кожному з нас величезне задоволення. У творчості кожна людина отримує багато можливостей, щоб висловитися, виразити свої почуття та емоції [За: Калька Н., Ковальчук З., 2020].

Назвіть найбільш значущі переваги арт-терапії в порівнянні з іншими видами психотерапії.

№201

Шкільний психолог розробив анкету, яка спрямована на з'ясування ставлення школярів до заходів, які проводилися у школі. Вона складалася із 40 запитань і починалася словами: «Чи

подобається тобі..?», «Чи хотів би ти..?», «Чи задоволений ти..?», «Чи любиш ти..?». Передбачались відповіді «так» або «ні», що їх повинні були вибрати опитувані.

Чи правильно складено анкету? Яких вимог слід було дотримуватися?

Відповідь аргументуйте

№202

Наскільки ви згодні з такими міркуваннями про взаємозв'язок діяльності та потреб?

а) Тільки потреби спонукають людей до діяльності і спілкування.

б) У діяльності і спілкуванні народжуються потреби, спонукаючи особистість до дальшої діяльності і більш широкого спілкування.

№203

У спеціальній літературі з профорієнтації опис будь-якої професії складається із переліку необхідних професійних дій, із характеристики вимог професії до особистісних якостей водія, перукаря, інженера, модельєра, вчителя, лікаря та ін., а також із характеристики умов праці.

Чому опис діяльності людей різних професій дається саме за цими критеріями?

№204

Про що свідчать взаємопереходи між компонентами діяльності (за певних умов діяльність стає дією, дія – діяльністю, а операція – дією).

Яке психологічне явище пояснює цю особливість людської діяльності? В чому його сутність?

№205

Відомо, що людська діяльність не лише динамічне утворення, але, одночасно, й таке, що характеризується відносною стійкістю.

Яке психологічне явище виконує в діяльності роль стабілізаційного механізму?

В чому його сутність, та на який компонент діяльності у більшій мірі простежується його вплив?

№206

Для якої стадії розвитку інтелекту (за Ж. Піаже) характерна поведінка про яку йде мова в уривку? Дитина в основному думає про дії з фізичними об'єктами, про їх впорядкування, класифікацію, порівняння тощо.

В чому особливості цієї стадії розвитку інтелекту?

Що таке символічне мислення? Яка його роль в інтелектуальному розвитку дитини?

№207

Інтелект й індивідуальні мислительні здібності можуть передаватися як спадково так і розвиватися впродовж онтогенезу.

Про які чинники розвитку інтелекту йде мова?

Які чинники інтелекту, окрім зазначених, виділяють науковці, характеризуючи інтелектуальний розвиток?

№208

Інтелект – це здатність до мислення. Мислення – це процес в якому реалізується інтелект.

Поясніть взаємозв'язок між інтелектом і мисленням на основі наведеного судження.

№209

Психологи відмічають що, серед навчальних задач більш привабливими для учнів є задачі середнього рівня складності, адже ефективність їх розв'язання визначається здібностями та зусиллями учнів.

Поясніть вказану закономірність з точки зору мотивації досягнення і концепції самоактуалізації А. Маслоу.

№210

З точки зору діяльнісного підходу, навчальна діяльність – засіб, за допомогою якого здійснюється процес розпредметнення ідеального знання і формується суспільний досвід.

Вкажіть, який характер має учбова діяльність з цієї точки зору? Що є основою такої діяльності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аландаренко Ю. Страхі дітей. Шляхи їх подолання : семінар-тренінг для вчителів поч. кл. Психолог : всеукр. газ. для психологів, учителів, соц.педагогів. 2014. N 13/14. С. 68-69.
2. Астремська І. В. Прикладні методики та основи супервізії в соціальній роботі: навч. посібн. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 396 с.
3. Багрій Я. Психоаналіз: навч. посіб. Київ: ДП Вид. дім «Персонал», 2016. 138 с.
4. Балакірєва О. І. Корекція страхів нетрадиційними техніками ізотерапії. Шк. психологу. Усе для роботи : наук.-метод. журн. 2016. N 6. С. 17-24.
5. Бушуєва Т.В. Психодіагностика: підручн. для студ. вищих навч. закл. Київ; Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2016. 504 с.
6. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібн. / Міністерство освіти і науки України, ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
7. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. / О. В. Скрипченко та ін. 2-е вид., доп. Київ: Каравела, 2009. 400 с.
8. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 193 с.
9. Галіцина Л. Корекція страхів : цикл занять. Психолог : всеукр. газ. Для психологів, учителів, соц. педагогів. 2015. N 17/18.
10. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. Київ: Академвидав, 2011. 464 с.
11. Галян О.І. Експериментальна психологія [Текст] : Навчальний посібник / О. І. Галян, І. М. Галян. – К. : Академвидав, 2012. – 400 с.
12. Глива Є. Вступ до психотерапії: навч. посіб. Острог: Острозька академія; Київ: Кондор, 2009. 532 с.
13. Головатий М. Ф. Політична психологія: підручн. / МОН України. 2-е вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 400 с.
14. Горбунова В. В. Психологія командотворення: ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.

15. Губко О. Т. Основи зоопсихології: навч. посібн. / АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка; за ред. С. І. Болтівець. Київ: Світогляд, 2018. 190 с.
16. Гусельцева, М. Свідомість як проблема психології: постнекласична інтерпретація / Марина Гусельцева // Психологія і суспільство. – 2018. – № 3-4. – С. 51-66.
17. Дефектологія та спеціальна психологія: [навчально-методичний посібник; Електронне видання] / укладач Т. О. Гетьман. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 157 с.
18. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі [автор-укладач Л.В.Туріщева]. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111 с.
19. Дмитрієва Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога в дошкільному дитячому закладі. Психолог дошкілля. 2014. № 8. С. 31–41.
20. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2006. – с.
21. Дьяконов Г. В. Інтерсуб'єктні методи оцінювання психології особистості: навч. посібн. для вищої школи. Кіровоград: Лисенко В.Ф., 2012. 36 с.
22. Загальна психологія : методичні матеріали для студентів психологів / укл. Г. П.Шилова, О. А. Тимошенко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. –110 с.
23. Загальна психологія: методичні матеріали для студентів-психологів (заочна форма навчання) / укл. : Г. П. Шилова, О. А. Тимошенко, О. Д. Кресан. – Ніжин :Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 148 с.
24. Загальна психологія: навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. / С. Д. Максименко; Міністерство освіти і науки України. 3-є вид., перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
25. Зварич І. М., Чуйко Г. В., Колтунович Т. А. Екзистенційна та гуманістична психологія: навч. посібн. / за наук. ред. В. Г. Панка. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 496 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle>
26. Загальна психологія. Теоретико-методологічні основи науки [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / О. В. Ловка, Л. Л. Борисенко, Л. А. Колесніченко, Л. В. Музичко, А. В. Тімакова, Д. Г. Лавриненко / За заг. ред. О. В. Ловкої. — К.: КНЕУ, 2019. — 390,
27. Збірник завдань з загальної психології / За ред. В.С.Мерліна. – К.: Вища школа, 1977. – 232с.

28. Інноваційні технології розвитку психологічних ресурсів особистості: колективна монографія / відпов. ред. Н.І. Тавровецька Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2019. 354 с. URL: <http://eprints.mdu.edu.ua/id/eprint/3606/1/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%282%29.pdf>

29. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05. 2012 р. № 1/9-384 «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

30. Історія психології : курс лекцій : навчальний посібник / уклад. Н. В. Гриньова. – Умань : Візаві, 2012. – 209 с.

31. Каліна Н. Ф. Психотерапія: підручн. студ. вузів Київ: Академвидав, 2010. 280 с.

32. Каліщук, С.М. Логіко-предметний зміст категорії «свідомість». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки», 2016, 6, 1, 57–62.

33. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

34. Канівець Т. М. Психологія праці : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 120 с.

35. Карпенко Є. Методи сучасної психотерапії: навч. посібн. Дрогобич: Посвіт, 2015. 116 с.

36. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Психологія суспільної свідомості: Навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях / З.Р. Кісіль, Д.В. Швець. – Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. – 139 с.

37. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія /В. О. Климчук ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/klymchuk-mono-2020.pdf>

38. Ковтун А.Ю. Основи психосексології: навч. посіб. / А.Ю. Ковтун. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 130 с.

39. Ковтун А.Ю. Психологічна деонтологія [хрестоматія /укл.: Ю.П. Никоненко, А.Ю. Ковтун]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 388 с.

40. Ковтун А.Ю. Психологія сімейних відносин [хрестоматія /упорядник А.Ю. Ковтун]. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 319 с.

41. Ковтун А.Ю. Психологія формування психологічних засобів педагогічного спілкування [монографія /А.Ю.Ковтун].-Ніжин: Видавництво НДУ ім.М.Гоголя,2021.

42. Коляденко Н. В. Зоопсихологія та порівняльна психологія: підручник / Н. В. Коляденко. — Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. — 508 с.

43. Конфліктологія: навч. посіб. / А. І. Берlach, В. В. Кондюкова, В. О. Криволапчук, О.Г. Поліщук; ОДУВС вид. 2-ге, доповн. Одеса : ОДУВС, 2010. 260с.

44. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини /За ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. ЛесіУкраїнки, 2009. 316 с.
URL:https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1352/3/psychol_zd_09.pdf

45. Кошова І В. Психологія конфлікту [Електронний ресурс]: методичні рекомендації до вивчення дисципліни / І. В. Кошова. – Електрон. текстовые дан. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. – 50 с.

46. Кошова І. В., Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки [Електронний ресурс] : навчально-методичний посібник / І. В. Кошова, О. Д. Кресан ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Електрон. текстовые дан. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. – 230 с.

47. Кошова І.В., Литовченко Н.Ф. Психотерапія [Електронний ресурс] : навч.-метод. посібн. / І. В. Кошова, Н. Ф. Литовченко ; НДУ імені Миколи Гоголя. – Електрон. текстовые дан. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. – 113 с.

48. Кресан О. Д. Психологія особистості: методичні матеріали до навчальної дисципліни. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 133 с.

49. Кричківська Т. Д., Лісовець О. В. Вікова та педагогічна психологія: Лабораторний практикум: навчально-методичний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 88 с.

50. Кузікова С. Б. Основи психокорекції: навч. посібн. Київ: Академвидав, 2012. 320 с.

51. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія: практикум: навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. Київ: Каравела, 2009. 448 с.

52. Лемак М. В., В.Ю.Петрище В.Ю. Методичне видання сихологу для роботи. Діагностичні методики/ Ужгород Видавництво О. Гаркуші. – 2012, – 616 с.

53. Литовченко Н. Ф. Психологічна ситуація в контексті проблеми корекції.Вісник Дніпропетровського університету імені

Альфреда Нобеля. Серія :Педагогіка і психологія. 2016. № 1. С. 85–89. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016_1_15.

54. Литовченко Н.Ф. Марджорі Вайтхед про психологічну допомогу при переживанні горя. Психологічні особливості переживання ситуації невизначеності: Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 березня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. М.В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 164 с. URL:<http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/2973>

55. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу. Монографія. –К. : Видавничий Дім “Слово”, 2011. –176с.

56. М'ясоїд П. А. Курс загальної психології: у 2 т. Київ: Алеута, 2011. 496 с.

57. М'ясоїд П. А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ: Либідь. 2016. 560 с.

58. Максименко С. Д. Генетична психологія учіння людини. Київ: Видавничий дім «Слово». 2017. 205 с.

59. Максименко С.Д. Психологічна допомога тяжким соматично хворим / Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України; Ніжин: Міланік, 2007. 115 с.

60. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки / Н. Ю. Максимова. Київ: Либідь, 2011 520 с.

61. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. Київ:Видавництво Ліра-К, 2020. 274 с.

62. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання друге, виправлене та доповнене. К. Центр учбової літератури, 2023. 688с.

63. Москалець В. П. Зоопсихологія та порівняльна психологія [текст]: підручник. Вид. 2-ге перероб., доп. / В. П. Москалець. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 224 с.

64. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії: навч. посібн. / за ред. М. І. Мушкевич. 3-тє вид. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 420 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153588416.pdf>

65. Національний центр психологічної підтримки у скорботі: Методичний посібник. Група підтримки дорослих, які втратили близьких. URL:<https://psyaid.center/category/books/>

66. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.

67. Особистість у психологічних дослідженнях: хрестоматія / упоряд.: О. Д. Кресан, О. І. Михайлова та ін.; за заг. ред. С. Д.

Максименко, М. В. Папучі; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2-е вид., доп. і переробл. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 472 с.

68. Особистість у сучасному соціопсихологічному вимірі : монографія / за заг. ред. Г. А. Пріба, Є. М. Калюжною ; колектив авторів. Херсон : Олді+, 2022. 554 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/359502215_Osobistist_u_sucasnomu_socio-psihologicnomu_vimiri?channel=doi&linkId=62401f797931cc7ccffc847d&showFulltext=true

69. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/10d426fa-d72b-4e96-aa2a-685b254dc3cb/content>

70. Панок В. Г. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування : навч. посібник / В. Г. Панок, Я. В. Чаплук, Я. Ф. Андрєєва / за заг. ред. В. Г. Панка, І. М. Зварича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6413/Panok_Chaplук_Andreeva.pdf?sequence=1&isAllowed=y8.

71. Папуча М. В. Проблема розвитку в психології особистості : навч. посібн. / М. В. Папуча, М. М. Наконечна. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 52 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib/54_Papucha_Problema_rozvytku.pdf

72. Папуча М. В. Проблеми психології переживання: монографія. Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2019. 191 с.

73. Папуча М. В., Шилова Г. П. Індивідуальність як проблема загальної психології: навч. посібн. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 87 с.

74. Папуча М. В., Наконечна М. М. Теоретичні основи психології особистості: Навч. посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 60 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib/60_Papucha_Teoretychni_osnovy_psykholohiyi_osobystosti.pdf

75. Пісоцький О. П. Лекції з психології дитячої творчості [Електронний ресурс] / О. П. Пісоцький, Л. М. Пісоцька ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Електрон. текстові дан. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. – 134 с.

76. Посттравматичний стресовий розлад: навч.-метод. посіб. до навч. дисц. /О.І. Михайлова ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, кафедра загальної та практичної психології. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 82 с.

77. Практична психологія конфлікту: лабораторний практикум/ І.В. Кошова. – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. – С.32-35.

78. Проблема розвитку в психології особистості: навч. посібн. / М. В. Папуча, М. М. Наконечна. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 54 с.

79. Проблеми вікової та педагогічної психології: хрестоматія / упор.: Т. О. Гетьман, Т. Д. Кричківська. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 786 с.

80. Проблеми дефектології та спеціальної психології : хрестоматія: навч. посіб.: упоряд. Т. О. Гетьман. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 355 с.

81. Проблемні питання психології: методичн. посібн. / уклад.: М. В. Папуча, М. М. Наконечна, О. П. Никоненко та ін.; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 4-е вид., випр. та доп. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 122 с.

82. Професійна орієнтація: підручник / Є. В. Єгорова та ін.; за ред. О. М. Ігнатович; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

83. Психологічні основи розвитку особистості: монографія / за заг. ред. В.Й. Бочелюка, за ред. М. А. Дергач. Запоріжжя : Просвіта, 2019. Т. 6. 414с. URL: <https://khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/-2021/02/Kolektivna-monografiya-Psihologichni-osnovi-rozvitku-osobistosti-.pdf>

84. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи:соціальний та особистісний виміри / Колект.моногр. / наук. ред. О. Є.Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон : Вид-во ФОРМ Вишемирський В. С., 2021. 364 с. URL:<http://ekhsuir.kspu.edu.xmlui/bitstream/handle/123456789/14000/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf?sequence=1>

85. Психологічні технології ефективного функціонування та розвиткуособистості : монографія / [за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової,В. Л. Зливкова]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019.540 с. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/1_1562758276.pdf

86. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості:монографія / Л.З. Сердюк, І.В. Данилюк, В.В. Турбан,

О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська [та ін.] ; за ред. Л.З. Сердюк. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 192 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/712878/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA_2018.pdf

87. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука: збірник статей / за ред. М. В. Папучі. Вип. 1. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 133 с.

88. Психологія педагогічна: хрестоматія: навч. посібн.: у 2-х ч. / упор.: Т. О. Гетьман, Т. Д. Кричківська. Ч. 1. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 315 с.

89. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник. Київ; Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 424 с.

90. Романовський О.Г. Філософія психології : навч. посіб. для студентів напряму підготовки «Психологія» / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – 140 с.

91. Руденко В.М. Математичні методи в психології: підручник для вищих навчальних закладів/В.М.Руденко, Н.М.Руденко. – К.: „Академвидав”, 2009. – 384 с.

92. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

93. Соціальна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев; Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Геопринт, 2006. 400 с.

94. Стрес та посттравматичний стресовий розлад у психологічних [Електронний ресурс] : Хрестоматія. Частина І. Теоретичні основи та діагностика травми та посттравматичного стресового розладу / НДУ імені Миколи Гоголя ; сост. О. І. Михайлова. – Електрон. текстовые дан. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. – 249 с.

95. Темрук О.В. Соціальна психологія. Пракикум. К. Каравела, 2013. 280с.

96. Теоретичні основи психології особистості: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Папуча, М. М. Наконечна. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 60 с.

97. Теорія і практика формування лідера: навч. посібник /О.Г.Романовський, Т.В.Гура, А.Є.Книш, В.В. Бандаренко. Харків, 2017.100 с

98. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л. О. Мільто – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с

99. Теорія та практика формування особистості як суб'єкта самотворення і самозбереження. Монографія / [за ред. О.М. Гомонюк]. Хмельницький:ФОП Цюпак А.А., 2021. 460 с. URL: https://srsp.khmnpu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/11/teoriya-ta-praktyka-formuvannya-osobystosti-yak-sub%E2%80%98yekt-samotvorennya-i-samozberezhennya_monografiya_2021.pdf

100. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя: монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 160с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724758/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%94%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%86%D0%A1%D0%9F%D0%9F_2_23_02_21%20%281%29.pdf

101. Трофименко А. В., Константинова Ю.В. Конфліктологія та теорія переговорів : навчальний посібник. Маріуполь : МДУ, 2020. – 375 с.

102. Швалб Ю.М. Тищенко Л.В. Майбутнє і сьогодення студентів з обмеженими функціональними можливостями: психологічні аспекти. К. Видавництво «Основа», 2015. 240 с. URL: https://repository.mdu.in.ua/jsui/bitstream/123456789/1622/1/maibutnie_i_siogodennia.pdf

103. Ярема Н.Ю. Психологічне здоров'я особистості. <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/download/470/4723>. Ярема Н.Ю. Психологічне здоров'я особистості. Юридична психологія. № 2. 2015. С.106-115. URL: 5. www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?urlpp_2015...

104. Ярмола Н.А., Коваль-Бардаш Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін А.В. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навч.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.

105. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.

106. Яцина О. Ф. Основи психотерапії: практикум: навч.-метод. посібн. Ужгород, 2021. 80 с.

107. Oaklander Violet. Windows to our children. The geshtalt journal Press. Reprint 1978. 336 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ:

1. Визначення і формулювання проблеми, описаної у ситуації. Правильне формулювання проблеми обумовлює вибір конкретної галузі психологічного знання, у термінах якого доцільніше аналізувати дану ситуацію (наприклад, соціальної психології, вікової психології, психологічного консультування чи психотерапії).

2. Опис вірогідної генези проблеми, яка спричинила до даної ситуації. Висунення психологічних гіпотез відносно характеру та причин поведінки діючих осіб. Побудова гіпотез підказує напрями пошуку рішень ситуації.

3. За необхідністю обґрунтувати: а) доцільність проведення психодіагностичного дослідження; б) вибір конкретного психодіагностичного інструментарію.

4. Сформулювати й обґрунтувати основні задачі психологічного впливу чи взаємодії, виходячи з можливих результатів психодіагностичного дослідження чи аналізу причин виникнення описаної проблеми.

5. Опис та обґрунтування можливих (доцільних) способів рішення сформульованих задач з арсеналу психологічних методів і технік.

ДОДАТОК Б

СХЕМА АНАЛІЗУ КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ

1. Причини конфліктної ситуації (зовнішні і внутрішні, умови її виникнення).

2. Смысл конфлікту для кожного учасника.

3. Помилки спілкування в ситуації.

4. Різні варіанти розв'язання конфлікту.

ДОДАТОК В

Критичні значення t-критерію Ст'юдента для заданого числа ступенів волі та імовірностей допустимих похибок, які є рівними 0,05; 0,01; 0,001

Число ступенів волі ($n_1+n_2 - 2$)	Імовірність допустимої похибки		
	0,05	0,01	0,001
	Критичні значення t-критерію Ст'юдента		
4	2,78	5,60	8,61
5	2,58	4,03	6,87
6	2,45	3,71	5,96
7	2,37	3,50	5,41
8	2,31	3,36	5,04
9	2,26	3,25	4,78
10	2,23	3,17	4,59
11	2,20	3,11	4,44
12	2,18	3,05	4,32
13	2,16	3,01	4,22
14	2,14	2,98	4,14
15	2,13	2,96	4,07
16	2,12	2,92	4,02
17	2,11	2,90	3,97
18	2,10	2,88	3,92
19	2,09	2,86	3,88
20	2,09	2,85	3,85
21	2,08	2,83	3,82
22	2,07	2,82	3,79
23	2,07	2,81	3,77
24	2,06	2,80	3,75
25	2,06	2,79	3,73
26	2,06	2,78	3,71
27	2,05	2,77	3,69
29	2,05	2,76	3,67
28	2,05	2,76	3,66
30	2,04	2,75	3,65
40	2,02	2,70	3,55
50	2,01	2,68	3,50
60	2,00	2,66	3,46
80	1,99	2,64	3,42
100	1,98	2,63	3,39

Критичні значення χ^2 критерію, які відповідають різним імовірностям допустимої похибки та різним ступеням волі

Число ступенів волі (m – 1)	Імовірність допустимої похибки		
	0,05	0,01	0,001
1	3,84	6,64	10,83
2	5,99	9,21	13,82
3	7,81	11,34	16,27
4	9,49	13,28	18,46
5	11,07	15,09	20,52
6	12,59	16,81	22,46
7	14,07	18,48	24,32
8	15,51	20,09	26,12
9	16,92	21,67	27,88
10	18,31	23,21	29,59
11	19,68	24,72	31,26
12	21,03	26,05	32,91
13	22,36	27,69	34,53
14	23,68	29,14	36,12
15	25,00	30,58	37,70

Формули для підрахунку значень t-критерію Ст'юдента

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}}$$

де $\bar{x}_1$ – одне значення змінної за однією вибіркою даних;
 $\bar{x}_2$ – середнє значення змінної за однією вибіркою даних;

m_1 и m_2 – інтегровані показники відхилень окремих значень з двох вибірок, які порівнюються від відповідних середніх величин.

В свою чергу, m_1 и m_2 з'являються за наступними формулами:

де $\tilde{S}_1^2$ – вибіркова дисперсія за однією вибіркою даних;

$$m_1^2 = \frac{\bar{S}_1^2}{n_1}; \quad m_2^2 = \frac{\bar{S}_2^2}{n_2},$$

- вибір $\bar{S}_2^2$ дисперсія за другою вибіркою даних;
- кількості n_1 різних значень змінної в першій вибірці;
- кількості n_2 різних значень змінної в другій вибірці.

Формула для підрахунку значень дисперсії

$$\bar{S}^2 = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n (x_k - \bar{x})^2,$$

де $\bar{S}^2$ вибіркова дисперсія, або просто дисперсія;

- $\sum_{k=1}^n (x_k - \bar{x})^2$ це, що для всіх від першого до n -го в даній вибірці, то вирахувати різниці між окремими та середніми значеннями, піднести ці різниці до квадрату та вирахувати суму цих квадратів;
- кількість досліджуваних у вибірці, або первинних значень, за якими буде вираховуватися дисперсія.

Формула для підрахунку значень χ^2 критерію

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^m \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k},$$

- де P_k – частоти результатів спостережень до експерименту;
- V_k – частоти результатів спостережень, зроблених після експерименту;
- m – загальна кількість груп, на які розділилися результати спостережень.

Оціночні шкали опитувальників та їх опис
Оціночні шкали опитувальника Леонгарда-Смішека

Ознакою акцентуації є показник, який перебільшує 18 балів.

1. Гіпертимний тип (Г). Його характеризує надзвичайна контактність, балакучість, вираженість жестів, міміки, пантоміміки. Він часто спонтанно відхиляється від початкової теми розмови. У такої людини виникають епізодичні конфлікти з оточуючими людьми через недостатньо серйозне ставлення до своїх службових і сімейних обов'язків. Люди подібного типу нерідко самі бувають ініціаторами конфліктів, але засмучуються, якщо оточуючі роблять їм зауваження з цього приводу. З позитивних рис, привабливих для партнерів по спілкуванню, людей даного типу характеризують енергійність, жага діяльності, оптимізм, ініціативність. Разом з тим вони володіють і деякими відразливими рисами: легковажністю, схильністю до аморальних вчинків, підвищеною дратівливістю, прожектерством, недостатньо серйозним ставленням до своїх обов'язків. Вони важко переносять умови жорсткої дисципліни, монотонну діяльність, вимушену самотність.

2. Збудливий тип (З). Цьому типу властива низька контактність у спілкуванні, сповільненість вербальних і невербальних реакцій. Нерідко вони зануди і похмурі, схильні до хамства і лайок, до конфліктів, в яких самі є активною, провокуючою стороною. Вони не перебувають в злагоді в колективі, владні в сім'ї. У емоційно спокійному стані люди даного типу часто добросовісні, акуратні, люблять тварин і маленьких дітей. Проте в стані емоційного збудження вони бувають дратівливими, запальними, погано контролюють свою поведінку.

3. Педантичний тип (П). У конфлікти вступає рідко, виступаючи в них скоріше пасивною, ніж активною стороною. На службі веде себе як бюрократ, висувачи оточуючим багато формальних вимог. Разом з тим в значній мірі реагує на будь-які прояви порушення порядку. Залюбки поступається лідерством іншим. Іноді перевантажує домашніх надмірними претензіями щодо акуратності. Його привабливі риси: сумлінність, акуратність, серйозність, надійність у справах, а відразливі і сприяють виникненню конфліктів – формалізм, занудливість, буркотіння.

4. Емотивний тип (Е). Ці люди віддають перевагу спілкуванню у вузькому колі обраних, з якими встановлюються хороші контакти, тому, що вони розуміють "з півслова". Рідко самі вступають у конфлікти, граючи в них пасивну роль. Образи носять в

собі, не "виплескують" назовні. Привабливі риси: доброта, милосердя, спроможність радіти за інших, коли ті мають успіх, загострене почуття обов'язку, старанність. Відразливі риси: надмірна чутливість, сльозливість.

5. Тривожний тип (Т). Людам такого типу властиві низька контактність, боязкість, непевність у собі, мінорний настрій. Вони рідко вступають у конфлікти з оточуючими, граючи в них, здебільшого, пасивну роль, в конфліктних ситуаціях шукають підтримки і опори. Нерідко володіють такими привабливими рисами: дружелюбністю, самокритичністю, ретельністю. Внаслідок своєї беззахисності нерідко виступають в ролі "козлів відпущення", мішенями для жартів.

6. Циклоїдний тип (Ц). Йому властиві досить часті періодичні зміни настрою, в результаті чого так само часто змінюється їхня манера спілкування з оточуючими людьми. У період підвищеного настрою вони є товариськими, а в період пригніченого – замкнутими. Під час душевного підйому вони ведуть себе як люди з гіпертимною акцентуацією характеру, а в період спаду – з дистимічною.

7. Застрагаючий тип (За). Його характеризують помірна товариськість, занудність, схильність до моралей, небалакуність. У конфліктах зазвичай виступає ініціатором, активною стороною. Прагне досягти високих показників у будь-якій справі, за яку береться, висуває підвищені вимоги до себе. Особливо чутливий до соціальної справедливості, разом з тим уразливий, вразливий, підозрілий, мстивий. Іноді надмірно самовпевнений, честолюбний, ревнивий, пред'являє непомірні вимоги до близьких і до підлеглих на роботі.

8. Дистимічний тип (Д). Його характеризує низька контактність, небагатослівність, домінуючий песимістичний настрій. Такі люди є звичайно домосідами, обтяжуваними шумливим зібранням людей, рідко вступають у конфлікти з оточуючими, ведуть замкнутий спосіб життя. Вони високо цінують тих, хто з ними дружить, і готові їм підкоритися. Вони мають такі риси особистості, що приваблюють партнерів по спілкуванню: серйозність, сумлінність, загострене почуття справедливості. Є у них і відразливі риси. Це – пасивність, сповільненість мислення, неповороткість, індивідуалізм.

9. Демонстративний тип (Де). Цей тип людей характеризується легкою встановлення контактів, прагненням до лідерства, жаданням влади і похвали. Він демонструє високу пристосовність до людей і разом з тим схильність до інтриг (при зовнішній м'якості манери спілкування). Такі люди дратують оточуючих самовпевненістю і високими домаганнями, самі систематично провокують кон-

флікти, але при цьому активно захищаються. Мають такі риси, що приваблюють партнерів по спілкуванню: ввічливість, артистичність, здатність захопити інших, неординарність мислення і вчинків. Їх відразливі риси: егоїзм, лицемірство, хвастощі, ухиляння від роботи.

10. Екзальтований тип (Ек). Йому властиві висока контактність, балакучість, захоуваність. Такі люди часто сперечаються, але не доводять справу до відкритих конфліктів. У конфліктних ситуаціях вони бувають як активною, так і пасивною стороною. Разом з тим прив'язані і уважні до друзів і близьких. Вони альтруїстичні, мають відчуття співчуття, добрий смак, проявляють яскравість і щирість почуттів. Відразливі риси: панікерство, схильність до миттєвих настроїв.

Оціночні шкали диференційно-діагностичного опитувальника (ДДО)

- 1 колонка – "Людина – природа" (Л-П);
- 2 колонка – "Людина – техніка" (Л-Т);
- 3 колонка – "Людина – людина" (Л-Л);
- 4 колонка – "Людина – знакова система" (Л-З);
- 5 колонка – "Людина – художній образ" (Л-Х).

Оціночні шкали методики Б. Баса ("Орієнтаційної анкети")

1. Спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряму винагороду й задоволення безвідносно до роботи й співробітників, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інтровертність.

2. Спрямованість на спілкування О (С) – прагнення за будь-яких умов підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але часто на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності й емоційних відносинах з людьми.

3. Спрямованість на роботу Д (Р) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, що корисно для досягнення спільної мети.

**Змістовна наповненість колонок таблиці результатів,
отриманих з використанням методики "Карта інтересів"
(А. Є. Голомшток)**

1. Біологія	16. Історія
2. Географія	17. Література
3. Геологія	18. Журналістика
4. Медицина	19. Суспільна діяльність
5. Легка і харчова
промисловість	20. Педагогіка
6. Фізика	21. Юриспруденція
7. Хімія	22. Сфера обслуговування
8. Техніка	23. Математика
9. Електро- і радіотехніка	24. Економіка
10. Металообробка	25. Іноземні мови
11. Деревообробка	26. Образотворче
мистецтво
12. Будівництво	27. Сценічне мистецтво
13. Транспорт	28. Музика
14. Авіація, морська справа	29. Фізкультура і спорт
15. Військові спеціальності	

Опис октантів методики Т. Лірі

Визначення типу ставлення до оточення

I. Авторитарний: 13-16 – диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, що лідирує у всіх видах групової діяльності. Усіх повчає, в усьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Оточення відчуває цю владу, але визнає її; 9-12 – домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги; 0-8 – впевнена в собі людина, але не обов'язково лідер; завзята й наполеглива.

II. Егоїстичний: 13-16-прагне бути над усіма, але водночас осторонь від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на інших, але сам ставиться до них дещо відсторонено, хвалюватий, самовдоволений, зарозумілий; 0-12 – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний: 13-16 – ворожий до інших, різкий, агресивність може сягати асоціальної поведінки; 9-12-вимогливий, прямолінійний, відвертий, суворий і різкий в оцінюванні інших, непримиренний, схильний в усьому звинувачувати інших, глузливий, іронічний, дратівливий; 0-8 – упертий, завзятий, наполегливий та енергійний.

IV. Підозріливий: 13-16 – відчужений від ворожого і злого, на його думку, світу, підозріливий, вразливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно скаржиться на всіх (шизоїдний тип характеру); 9-12 – критичний, відчуває труднощі в міжособистісних контактах через підозріливість і страх поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований у людях, потайний, свій негативізм виявляє у вербальній агресії; 0-8 – критичний стосовно всіх соціальних явищ і оточення.

V. Покірний: 13-16 – покірний, схильний до самоприниження, має слабку волю, схильний поступатися всім і в усьому, завжди засуджує себе і ставить на останнє місце, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в комусь сильнішому; 9-12 – сором'язливий, лагідний, часто бентежиться, схильний підкорятися сильнішому; 0-8 – скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має своєї думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний: 13-16 – дуже невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежить від інших, від чужої думки; 9-12 – слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє чинити опору, щиро вважає, що інші завжди праві; 0-8 – конформний, м'який, очікує допомоги й порад, довірливий, схильний до замилювання іншими, ввічливий.

VII. Товариський: 9-12 – товариський і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги "бути хорошим" для всіх, незважаючи на ситуацію, прагне мети групи, має розвинуті механізми витіснення й придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру); 0-8 – схильний до співпраці, кооперації, гнучкий та компромісний під час розв'язання проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне узгоджувати свої погляди з думкою інших, свідомо конформний, додержується умовностей, правил і принципів "хорошого тону" у стосунках з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні мети групи, прагне допомогати, почуватися в центрі уваги, заслужити визнання й любов, товариський.

VIII. Альтруїстичний: 9-16 – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі й занадто активний стосовно інших, неадекватно бере на себе відповідальність за інших (це може бути тільки зовнішня "маска", що приховує особистість протилежного типу); 0-8 – відповідальний стосовно людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей виявляє у співчутті, симпатії, турботі, вміє підбадьорити і заспокоїти інших, безкорисливий і чуйний

**Опис шкал опитувальника
16 PF Р.Б. Кеттела**

Фактор А: "замкнутість – товариськість"	
А – / 0-6 балів	А + / 7-12 балів
Скритність, відособленість, відчуженість, недовірливість, нетовариськість, замкнутість, критичність, схильність до об'єктивності, ригідності, до зайвої строгості в оцінці людей. Труднощі у встановленні міжособистісних, безпосередніх контактів.	Товариськість, відкритість, природність, невимушеність, готовність до співпраці, пристосованість, увага до людей, готовність до спільної роботи, активність в усуненні конфліктів у групі, готовність йти на поводу. Легкість у встановленні безпосередніх, міжособистісних контактів.

Фактор В: інтелект	
В – / 0-3 бали	В + / 4-8 балів
Конкретність і деяка ригідність мислення, труднощі у вирішенні абстрактних завдань, знижена оперативність мислення, недостатній рівень загальної вербальної культури.	Розвинуте абстрактне мислення, оперативність, кмітливність, здатність швидко навчатися. Досить високий рівень загальної культури, особливо вербальної.

Фактор С: "емоційна нестабільність-емоційна стабільність"	
С – / 0-6 балів	С + / 7-12 балів
Емоційна нестійкість, імпульсивність; людина перебуває під впливом почуттів, мінливий у настроях, легко засмучується, нестійкий в інтересах. Низька оперантність по відношенню до фрустрації, дратівливність, втомлюваність.	Емоційна стійкість, витриманість; людина емоційно зрілий, спокійний, стійкий в інтересах, працездатний, може бути ригідним, орієнтований на реальність.

Фактор Е: "підпорядкованість-домінантність"	
Е – / 0-5 балів	Е + / 6-12 балів
М'якість, поступливість, тактовність, кроткість, люб'язність, залежність, покірливість, послужливість, шанобливість, сором'язливість, готовність брати провину на себе, скромність, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги.	Самостійність, незалежність, наполегливість, впертість, наполегливість, норовливість, іноді конфліктність, агресивність, відмова від визнання зовнішньої влади, схильність до авторитарного поведінки, спрага захоплення, бунтар.

Фактор F: "стриманість – експресивність"	
F – / 0-5 балів	F + / 6-12 балів
Розсудливість, обережність, розважливості у виборі партнера по спілкуванню. Схильність до стурбованості, занепокоєння про майбутнє, песимістичність у сприйнятті дійсності, стриманість у прояві емоцій.	Життєрадісність, імпульсивність, захопленість, безтурботність, безрозсудність у виборі партнерів по спілкуванню, емоційна значущість соціальних контактів, експресивність, експансивність, емоційна яскравість у відносинах між людьми, динамічність спілкування, яка передбачає емоційне лідерство в групах.

Фактор G: "низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки"	
G – / 0-6 балів	G + / 7-12 балів
Схильність до непостійності, схильність до впливу почуттів, випадку та обставин. Потурає своїм бажанням, не робить зусиль по виконанню групових вимог і норм. Неорганізованість, безвідповідальність, імпульсивність, відсутність згоди з загальноприйнятими моральними правилами та стандартами, гнучкість по відношенню до соціальних норм, свобода від їх впливу, іноді безпринципність і схильність до асоціальної поведінки.	Сумлінність, відповідальність, стабільність, врівноваженість, наполегливість, схильність до моралізування, розумність, сумлінність. Розвинуте почуття обов'язку і відповідальності, усвідомлене дотримання загальноприйнятих моральних правил і норм, наполегливість у досягненні мети, ділова спрямованість.

Фактор H: "боязкість – сміливість"	
H – / 0-5 балів	H + / 6-12 балів
Боязкість, сором'язливість, емоційна стриманість, обережність, соціальна пасивність, делікатність, уважність до інших, підви-	Сміливість, підприємливість, активність; людина має емоційні інтереси, готовність до ризику і співробітництва з незнайомими людьми

щена чутливість до загрози, перевагу індивідуального стилю діяльності та спілкування в малій групі (2-3 людини).	в незнайомих обставинах, здатність приймати самостійні, неординарні рішення, схильність до авантюризму і прояву лідерських якостей.
--	---

Фактор І: "жорсткість – чутливість"	
І – / 0-5 балів для чоловіків, 0-6 балів для жінок	І + / 6-12 балів для чоловіків, 7-12 балів для жінок
Несентиментальні, самовпевненість, суворість, розсудливість, гнучкість у судженнях, практичність, іноді деяка жорсткість і черствість по відношенню до оточуючих, раціональність, логічність.	Чутливість, вразливість, багатство емоційних переживань, схильність доромантизму, художнє сприйняття світу, розвинені естетичні інтереси, артистичність, жіночність, схильність до емпатії, співчуття, співпереживання та розуміння інших людей, витончена емоційність.

Фактор L: "довірливість – підозрілість"	
L – / 0-5 балів	L + / 6-12 балів
Відкритість, товариськість, терпимість, поступливість, свобода від заздрості, поступливість. Може бути відчуття власної меншовартості.	Обережність, егоцентричність, настороженість по відношенню до людей, схильність до ревнощів, прагнення покласти відповідальність за помилки на навколишніх, дратівливість. Іноді автономність, самостійність і незалежність в соціальній поведінці.

Фактор М: "практичність – мрійливість"	
М – / 0-5 балів	М + / 6-12 балів
Висока швидкість вирішення практичних завдань, прозаїчність, орієнтація на зовнішню реальність, розвинене конкретне уяву, практичність, реалістичність.	Багата уява, поглищеність своїми ідеями, внутрішніми ілюзіями ("витає в хмарах"), легкість відмови від практичних суджень, вміння оперувати абстрактними поняттями, орієнтованість на свій внутрішній світ; мрійливість.

Фактор N: "прямолінійність-дипломатичність"	
N – / 0-5 балів	N + / 6-12 балів
Відвертість, простота, наївність, прямолінійність, нетактовність, природність, безпосередність, емоційність, недисциплінованість, невмі-	Вишуканість, вміння вести себе в суспільстві, у спілкуванні дипломатичність, емоційна витриманість, проникливість, обережність,

ння аналізувати мотиви партнера, відсутність проникливості, проста смаків, утримання наявних.	хитрість, естетична витонченість, іноді ненадійність, вміння знаходити вихід зі складних ситуацій, розважливність.
---	--

Фактор О: "спокій – тривожність"	
О – / 0-6 балів	О + / 7-12 балів
Безпечність, самовпевненість, життєрадісність, впевненість у собі і в своїх силах, безтурботність, небоязливність, холоднокрівність, спокій, відсутність каяття і почуття провини.	Занепокоєння, заклопотаність, ранимість, іпохондричність, схильність настрою, страх, невпевненість у собі, схильність до передчуттям, самобичеванню, до депресій, чутливість до схвалення оточуючих, почуття провини і невдоволення собою.

Фактор Q₁: "консерватизм – радикалізм"	
Q₁ – / 0-6 балів	Q₁ + / 7-12 балів
Консервативність, стійкість по відношенню до традицій, сумнів у відношенні до нових ідей і принципів, схильність до моралізації та моралей, опір змінам, вузькість інтелектуальних інтересів, орієнтація на конкретну реальну діяльність.	Вільнодумство, експериментаторство, наявність інтелектуальних інтересів, розвинене аналітичне мислення, сприйнятливність до змін, до нових ідей, недовіру до авторитетів, відмова приймати щонебудь на віру, спрямованість на аналітичну, теоретичну діяльність.

Фактор Q₂: "конформізм – нонконформізм"	
Q₂ – / 0-5 балів	Q₂ + / 6-12 балів
Залежність від думки і вимог групи, соціабельність, проходження за громадською думкою, прагнення працювати і приймати рішення разом з іншими людьми, низька самостійність, орієнтація на соціальне схвалення.	Незалежність, орієнтація на власні рішення, самостійність, винахідливість, прагнення мати власну думку. При крайніх високих оцінках схильність до протиставлення себе групи та бажання в ній домінувати.

Фактор Q₃: "низький самоконтроль – високий самоконтроль"	
Q₃ – / 0-5 балів	Q₃ + / 6-12 балів
Низька дисциплінованість, потурання слід своїм бажанням, залежність від настроїв, невміння контролювати свої емоції і пове-	Цілеспрямованість, сильна воля, вміння контролювати свої емоції і поведінку.

дінку.	
Фактор Q 4: "розслабленість – напруженість"	
Q 4 – / 0-7 балів	Q 4 + / 8-12 балів
Розслабленість, млявість, апатичність, спокій, низька мотивація, зайва задоволеність, незворушність.	Зібраність, енергійність, напруженість, фрустрованість, підвищена мотивація, занепокоєння, напруженість, дратівливість.
Фактор MD: "адекватна самооцінка – неадекватна самооцінка"	
MD – / 0-4 балів	MD + / 10-14 балів
Невдоволення собою, невпевненість у собі, надмірна критичність по відношенню до себе.	Переоцінка своїх можливостей, самовпевненість і достаток собою.

Опис шкал методики "Міні-мульт" та їх інтерпретація

Високими оцінками по всіх шкалах, після побудови профілю особистості, є оцінки, що перевищують 70.

Низькими оцінками вважаються оцінки нижче 40.

Шкала брехні (L)

оцінює щирість досліджуваного

Низькі значення:

Особи надмірно відкриті, які не приховують своїх труднощів, слабкостей і психопатологічних розладів. Добре усвідомлюють свої труднощі, схильні швидше перебільшувати, ніж недооцінювати ступінь міжособистісних конфліктів, тяжкість відмічених симптомів, ступінь особистісної неадекватності. Схильність критично ставитися до себе і оточуючих – призводить до скептицизму. Незадоволеність і схильність перебільшувати істотність конфліктів робить досліджуваного легко вразливим і породжує незручність у міжособистісних стосунках.

Високі значення:

Тенденція досліджуваного уявити себе в більш вигідному світі, продемонструвавши суворе дотримання соціальних норм. Це прагнення може бути обумовлено деякими причинами:

- 1) з обмеженістю кругозору досліджуваного або
- 2) ситуацією, або
- 3) викликане наявністю патології, або

4) у тих випадках, коли індивідуум слідує встановленому стандарту поведінки, дотримуючись часом незначних і немаючих істотних цінностей правила;

5) належність до певної професійної групи, від якої через її специфіки, потрібно надзвичайно високий стандарт поведінки і пунктуальне проходження конвенціональним нормам (юристи, педагоги).

У осіб з високим інтелектом і великим життєвим досвідом цей показник не можна розглядати, як прагнення виглядати в сприятливому світлі.

У разі, якщо відзначаються також піки на інших шкалах, – профіль особистості можна проаналізувати лише в поєднанні з відомими клінічними даними хворого.

Шкала вірогідності (F)

виявляє недостовірні відповіді: чим більше значення за цією шкалою, тим менш достовірні результати.

Низькі значення:

Результати говорять про достовірність.

Високі значення:

Високі показники за шкалою "F" можливі в наступних випадках:

1) неконформність особистості, пов'язана з своєрідністю сприйняття і логіки (шизоїдний тип особистості);

2) аутична особистість, яка має труднощі в міжособистісних контактах;

3) психопатоподібна поведінка, схильність до невідповідного поводженню чи виражене відчуття протесту проти конвенціональних норм;

4) підлітки в період формування особистості, коли переважає потреба в самовираженні неконформністю поведінкою і поглядами;

5) виражена тривожність і потреба в допомозі з боку оточуючих.

У кожному конкретному випадку до оцінки профілю за шкалою "F" треба підходити індивідуально:

1) результати тестування в цілому викликають сумніви через навмисного спотворення результатів самим піддослідним;

2) слід поєднувати показання за шкалою "F" з клінічним станом досліджуваного (можливо неадекватне сприйняття тверджень).

Шкала корекції (К)

згладжує спотворення, що вносяться надмірною обережністю і контролем досліджуваного під час тестування. Високі показники за цією шкалою говорять про неусвідомленому контролі поведінки. Шкала (К) використовується для корекції базисних шкал, які залежать від її величини.

Низькі значення:

Справляє враження людини розсудливої, доброзичливої, товариської, що має широке коло інтересів. Великий досвід міжособистісних контактів і заперечення утруднень обумовлює у нього більш-менш високу підприємливість і вміння знаходити правильну лінію поведінки. Оскільки такі якості покращують соціальну адаптацію, помірне підвищення профілю за шкалою "К" може розглядатися як прогностично сприятлива ознака.

Високі значення:

Високий показник за шкалою "К" говорить про можливість, що особистість визначає свою поведінку залежно від соціального схвалення і стурбована своїм соціальним статусом. Схильність заперечувати будь-які труднощі в міжособистісних відносинах або в контролі власної поведінки, прагнення до дотримання прийнятих норм поведінки й утримується від критики оточуючих в тій мірі, в якій поведінку оточуючих укладається в рамки прийнятої норми. Відзначається негативна реакція на поведінку тих осіб, які поводяться явно відхиляючись від рамок традицій і звичаїв. У разі клініки: виражене занепокоєння, невпевненість у собі в поєднанні з бажанням домогтися доброзичливого до себе ставлення.

Базисні шкали

1. Іпохондрія (Hs).

Близькість досліджуваного до астено-невротичного типу. Досліджувані з високими оцінками повільні, пасивні, приймають все на віру, покірні владі, повільно пристосовуються, погано переносять зміну обстановки, легко втрачають рівновагу в соціальних конфліктах.

Низькі значення:

Досліджуваний не стурбований станом свого здоров'я, більш діяльний і енергійний і більш успішно вирішує свої труднощі, використовуючи більш адаптивні форми поведінки.

Високі значення:

Високий показник по шкалі "Hs" говорить про можливість:

Тривога відноситься суб'єктом не за рахунок якихось зовнішніх соціальних причин, а за рахунок стану свого фізичного здоров'я. Відзначається емоційна значимість для досліджуваного його соматичних відчуттів: загальне самопочуття, працездатність, порушення соматичних функцій, больових відчуттів.

Динаміка розвитку соматизації тривоги:

1) неспокій за стан свого фізичного здоров'я виникає на тлі високого рівня тривоги взагалі. Тривога починає проектуватися на серцево-судинні порушення, шлунково-кишкового тракту – таким чином, тривога соматизується і знаходить конкретність, тобто змінюється страхом.

2) підвищена увага до себе, що обумовлює перенесення відносини загрози з міжособистісних відносин на процеси, що відбуваються у власному організмі, поєднується з недостатньою здатністю контролювати свої емоції.

3) вершина розвитку соматизації тривоги – схильність до скарг, заклопотаність своїм фізичним станом, песимізм і зневіра в успіх, особливо щодо медичної допомоги, розвивається тривале і ретельне самоспостереження за своїм організмом, що зовні проявляється в непоступливості, впертості, скептицизмі.

2. Депресія (D).

Високі оцінки мають чутливі, сенситивні особи, схильні до тривоги, боязкі, сором'язливі. У справах вони старанні, сумлінні, високоморальні і обов'язкові, але не здатні прийняти рішення самостійно, немає впевненості в собі, при найменших невдачах вони впадають у відчай.

Низькі значення:

Низький рівень тривоги, активність, товариськість, відчуття своєї значущості, сили, енергії та бадьорості.

Високі значення:

Високий показник за шкалою "D" говорить про те що можливо у досліджуваного відзначається більше тривоги, ніж депресія. Відчуття невизначеної погрози, характер і час виникнення якої не піддається передбаченню, дифузними побоюваннями і тривожними очікуваннями.

Динаміка розвитку тривоги:

1) відчуття внутрішньої напруженості, готовність до виникнення якого-небудь несподіваного явища, яке однак, не оцінюється ще як загрозливе. Наростання почуття внутрішньої напруженості часто призводить до утруднення у виділенні значимих подразників, що проявляється в неприємному емоційному настрої;

2) потім тривога змінюється страхом – відчуттям вже конкретної загрози, невідворотності катастрофи, що насувається.

Оточуючим досліджуваний представляється як песиміст, замкнутий, мовчазний, сором'язливий, надмірно серйозний. Може виглядати як пішов у себе і уникає контактів. Однак, насправді, особистість відчуває потребу в глибоких і міцних контактах з оточуючими. Особистість легко ідентифікує себе з окремими людьми, явищами, і якщо це ототожнення порушується, то особистість сприймає це як катастрофу, що приводить її до зниження настрою. Вже лише одна загроза розриву гармонійних відносин може викликати у таких осіб тривогу. Тому їх відгородженість – це прагнення уникнути розчарування. Насправді ж ці особистості прагнуть залучити й утримати увагу оточуючих, дорожать їх оцінкою, прагнуть придбати і зберегти їх. У ситуаціях фрустрації для них більш характерні інтрапунитивні реакції – почуття провини, гнів, спрямований на себе, аутоагресія, аж до суїциду. На ситуацію дезадаптації реагує астеною, інертністю, пасивністю, відмовою від реалізації егоцентричних установок у складній конфліктній ситуації.

3. Істерія (Ну).

Виявляє осіб, схильних до неврологічних захисних реакцій конверсійного типу. Вони використовують симптоми соматичного захворювання як засіб уникнення відповідальності. Всі проблеми вирішуються відходом у хворобу. Головною особливістю таких людей є прагнення здаватися більше, значніше, ніж є насправді, прагнення звернути на себе увагу у що б то не стало, спрага захоплення. Почуття таких людей поверхові й інтереси неглибокі.

Низькі значення:

Інтроверсія, скептицизм, недостатня здатність до спонтанності в соціальних контактах.

Високі значення:

Високий показник за шкалою "Ну" говорить про можливість:

У досліджуваного відзначається здатність до витіснення факторів, що викликають тривогу; демонстративне підкреслення соматичного неблагополуччя з тенденцією заперечувати труднощі в соціальній адаптації. Висока здатність до витіснення, що дозволяє ефективно усувати тривогу, в той же час ускладнює формування досить стійкої поведінки: постійно виникають нові ролі, завдання та оцінки. Люди цього типу не мають досить розвинений внутрішній світ, їх переживання орієнтовані на зовнішнього спостерігача. Ігнорування негативних сигналів ззовні дозволяє зберігати високу

самооцінку, що переходить в самолюбівання. Така поведінка може призвести до безцеремонності, некритичності в оцінці ситуації.

Особистість прагне бути в центрі уваги, шукає визнання і підтримки і домагається цього наполегливими діями. Схильність до фантазування, егоцентризму, незрілості і поверховості у контактах. Зазвичай ускладнює діяльність групи, яка повинна планомірно і тривалий час вирішувати якусь проблему. Проявляються частіше декларації, неможливість тривалого і впорядкованого зусилля з виконання тривалої діяльності. Краще проявляє себе в ситуаціях, де треба швидко змінювати свою роль, де присутні короточасні контакти, уміння пристосовуватися до різних людей. У конфліктах найчастіше використовуються для самозахисту соматичні скарги, які носять поверхневий характер.

У разі клініки – може спостерігатися повна втрата здатності до формування стійких установок та побудові поведінки на основі попереднього досвіду, живе методом "проб і помилок", виходячи з задоволення своїх сьогохвилинних бажань. Відзначається слабкість затримки своїх бажань, в результаті виникає безплановість і хаотичність поведінки. Декомпенсація особистості виникає в ситуаціях підвищених вимог і навантажень, а також порушення відносин, які за соціальним нормам повинні підтримуватися (наприклад, в сім'ї). Виникає груба конверсійна симптоматика або більш тонка – зміни вегетативної регуляції, яка є "копією" раніше бачених або почутих "страшних" захворювань (наприклад, інфаркту). Основна мета поведінки хворого – потреба в увазі та підтримці, в милуванні своїми стражданнями і своєю волею, стійкістю при цьому.

4. Психопатія (Pd).

Високі оцінки по цій шкалі свідчать про соціальну дезадаптацію, такі люди агресивні, конфліктні, нехтують соціальними нормами і цінностями. Настрій у них нестійкий, вони уразливі, збудливі і чутливі. Можливий тимчасовий підйом по цій шкалі, викликаний якою-небудь причиною.

Низькі значення:

Конвенціональна особистість, високий рівень ідентифікації зі своїм соціальним статусом, тенденція до збереження постійних інтересів, установок, цілей.

Високі значення:

Висока оцінка за шкалою "Pd" говорить про можливість:

Психопатоподібна поведінка, схильність до асоціальних вчинків. За сприятливих умов в проміжках між декомпенсацією психопатичні риси можуть не виявлятися. Характеризується зне-

вагою до прийнятих суспільних норм, моральним і етичним цінностям, які встановилися правилам поведінки і звичаям. Залежно від рівня активності це зневага проявляється в гнівних і агресивних реакціях або виражається більш-менш пасивно. Протест проти прийнятих норм може обмежуватися сім'єю і найближчим оточенням, але може набувати генералізований характер. Поведінка погано передбачувана, невміння планувати майбутні вчинки і зневагу наслідками своїх дій. Недостатня здатність отримувати користь з досвіду приводить їх до повторних конфліктів з оточуючими. Безпосередня реалізація виникаючих спонукань і недостатня здатність прогнозувати приводить до відсутності тривоги і страху перед потенційним покаранням. Ситуації, які не спричинили тяжких наслідків, також не викликають тривоги або депресії.

Тільки реально значуще покарання може провокувати агресію або субдепресію і то тільки проти самого факту покарання, а не ситуації. У міжособистісних відносинах (навіть в інтимних) особистість відрізняється поверхневим і нестійким ставленням, рідко виникає почуття глибокої прихильності. Особистість ненадійна в тривалому спілкуванні, оскільки схильна до дисфорій. Загалом – егоцентризм, імпульсивність, емоційна незрілість, конфліктність.

Діагноз: розлад особистісних рис, агресивний тип, пасивно-агресивний тип;

Альтернативний діагноз: емоційно нестійка особистість, реакція тривоги, депресивна реакція у особистості з порушенням особистісних рис;

Скарги, риси особистості та симптоми: вибуховий, емоційно нестійкий, погане фінансове становище, відчуття провини, важке пияцтво, незрілість особистості, можливі: депресія, непрацездатність;

Провідні риси: нечуйність, незрілість, вимогливість, егоцентричність, імпульсивність, дитячість, безтурботність, нетерплячість, емоційна нестійкість, розбещеність матір'ю. Якщо чоловік ставиться до нього з поблажливостю, то досліджуваний не йде на розлучення. Однак є виражені конфлікти в подружніх стосунках. Погано пристосований до сексуального життя, схильний до ставлених збочень. Стає напруженим, похмурым і депресивним через низьку переносність фрустрації. Суїцидальні спроби, агресивні спалахи проти чоловіка і алкоголізм є найбільш частою причиною переміщення в лікарню.

6. Паранойяльність (Pa).

Основна риса людей з високими показниками за цією шкалою – схильність до формування надцінних ідей. Це люди односторонні, агресивні і злопам'ятні. Хто не згоден з ними, хто думає інакше, той чи дурна людина, чи ворог. Свої погляди вони активно насаджують, тому мають часті конфлікти з оточуючими. Власні найменші удачі вони завжди переоцінюють.

Низькі значення:

Можливі такі варіанти:

- 1) досліджуваний недовірливий і обережний, боїться неприємних наслідків своїх дій;
- 2) у досліджуваного гнучке мислення і він швидко змінює точку зору.

Високі значення:

У разі високої оцінки за шкалою "Pa", можливо:

Ригідність, схильність до систематизації накопиченого досвіду, підозрілість, образливість, завзятість у досягненні мети, педантизм, схильність звинувачувати інших у недружньому ставленні, ворожість і ригідність афекту.

Динаміка ригідності афекту:

1) фрустрація і виникає у зв'язку з нею тривога переживаються як імпульс, що спонукає до тієї чи іншої форми поведінки, що дозволяє прямо чи опосередковано задовольнити блоковану потребу;

2) цей імпульс лежить в основі емоції, як привід від потреби індивіда до відповідної форми поведінки;

3) в умовах суспільства емоція не завжди реалізується, тому згасання її відбувається повільно, а у деяких особистостей значно повільніше;

4) у останніх (тобто, ригідних особистостей) при одній думці про фрустраційній ситуації знову виникає невідреагована емоція.

Риси особистості: поєднання сензитивності й уразливості зі скаргами на недоліки оточуючих, їх ворожі дії, затвердження моральних устоїв, схильність до ідеаторної розробки ситуації. Ригідність афекту зазвичай пов'язана з егоїстичними спонуканнями. Супроводжується інтенсивною розробкою концепції, яка покликана пояснити його виникнення і в той же час зберегти приємне для індивіда уявлення про власну особистість. Ця вторинна ідеаторна розробка створює враження незалежної позиції, вірності своїм критеріям. Проте насправді вчинки визначаються зовнішнім впливом, так як вони є відповіддю на дії оточуючих, які сприймаються

афективно, як ущемляють особистість досліджуваного. Міркування їх внутрішньо логічні. З ригідністю афекту пов'язано також тривале переживання власних успіхів, причому це переживання включає гордість своєю цінністю, підвищене себелюбство і невдоволення відсутністю визнання з боку оточуючих. Для особистості властиво впертість, раціональна життєва платформа, виражене відчуття суперництва, прямолінійність.

Клініка: мають надцінні ідеї або маячні концепції. Навіть за відсутності марення поведінку їх все одно важко корегувати, схильні з недовірою ставитися до лікування і прагнуть раціоналістично обґрунтувати свою недовіру до медицини.

7. Психастенія (Pt).

Діагностує осіб з тривожно-недовірливим типом характеру, якому властиві тривожність, боязкість, нерішучість, постійні сумніви.

Низькі значення:

Рішучість, гнучкість поведінки з низьким рівнем тривожності, впевненість при прийнятті рішення.

Високі значення:

Високі результати за шкалою "Pt" говорять про можливість: Конституціональна схильність до виникнення тривожних реакцій, а усунення цієї тривоги досягається шляхом формування обмеженої поведінки. Сензитивність, страх, тривога, невмотивовані побоювання, невпевненість у собі і у своїй компетентності, знижена самооцінка, нав'язливість. Тривожно-недовірлива особистість, низький поріг фрустрацій, напруженість, самокритичність, емпатійність, труднощі соціального пристосування, сором'язливість, боязкість. Низька здатність до витіснення і підвищена увага до негативних сигналів. Прагнення утримати в центрі уваги навіть несуттєві факти, враховувати і передбачити навіть малоймовірні можливості. В результаті ситуація ніколи не представляється досить визначеною, що ще більше посилює постійну тривожність. Тому нездатність відокремлювати фон від сигналу, збільшення емоційної значущості фону призводить до ослаблення концентрації уваги, до сумнівів і коливань при необхідності прийняти рішення, тривогу і страхи з приводу можливих наслідків своїх дій. Оскільки кожен новий сигнал сприймається як загроза, то особистість дотримується вже досліджуваних прийомів діяльності.

У своїй діяльності керується головним чином не потребою досягти успіху, а прагненням уникнути неспіху і поведінку досліджуваного визначається страхом перед можливістю спричинити

на себе небезпеку невірним вчинком. Цей страх лежить в основі обмежень своєї поведінки, особливо там, де успіх не гарантований. У тих же областях, де доводиться діяти, досліджуваний прагне контролювати успішність своєї діяльності за допомогою розробки високого внутрішнього стандарту, з яким зіставляється дія і результат. Такі особи описуються оточуючими як сумлінні, ретельно виконують свої обов'язки, стримані у зовнішніх проявах і нерішучі.

Клініка: схильність до нав'язливого неспокою, напруженість, нерішучість, знижена завадостійкість по відношенню до стресу, стресорами є ситуації, де відбувається швидка зміна факторів, не-впорядковані і не піддаються плануванню ситуації; декомпенсація особистості супроводжується нав'язливими страхами і ритуалами.

8. Шизоїдність (Se).

Особам з високими показниками за цією шкалою властивий шизоїдний тип поведінки. Вони здатні тонко відчувати і сприймати абстрактні образи, але повсякденні радощі й прикраси не викликають у них емоційного відгуку. Таким чином, спільною рисою шизоїдного типу є поєднання підвищеної чутливості з емоційною холодністю і відчуженістю в міжособистісних стосунках.

Низькі значення:

Відсутність шизоїдних рис характеру (емоційної холодності і відчуженості).

Високі значення:

Високі результати за шкалою "Sc" говорять про можливість:

Шизофренік: формується в тих випадках, коли навіть незначні фрустрації ведуть до виникнення стійких і тривалих негативних емоцій, а компенсація досягається шляхом відходу з навколишнього середовища у внутрішній світ. Емоційна холодність, своєобразне сприйняття і суджень, незвичайність думок і вчинків, вибірковість або поверховість контактів.

Орієнтування на внутрішні критерії, втрата здатності до інтуїтивного розуміння оточуючих, до програвання їх ролей і в зв'язку з цим порушення адекватного емоційного реагування. Для особистості важко, а часом неможливо поглянути на себе з боку і включити себе в навколишній світ. Поведінка часто ексцентрично, позбавлене емоційного забарвлення або гордовита. Хоча негативні сигнали і не доходять до особистості, але якщо сигнал дійшов, то він несподівано викликає велику вразливість. Оскільки в силу незадоволеності і ранимості чітко сформоване уявлення про соціальну ситуацію у цих осіб часто виявляється джерелом напру-

женості, тривалих і інтенсивних негативних емоцій, вони уникають ясних і чітких формулювань і у них відсутнє чітке уявлення про те, як саме вони повинні вести себе в тій чи іншій ситуації або чого саме чекають від них оточуючі.

Хоча висловлювання таких особистостей логічні й правильно побудовані граматично, у оточуючих вони можуть створити враження двозначності або недостатньої зрозумілості. Причина може ховатися в тому, що особистість втрачає контроль над поняттями в результаті порушень соціальної комунікації. Однак особистість дуже посилено проявляє себе в областях знань, де використовується символіка (наприклад, математика). Утруднення соціалізації все більше може посилити відчуття внутрішньої напруженості, звідси посилюються труднощі в реальній оцінці ситуації і загальної картини світу. Тому їх активна діяльність зазвичай протікає поза ситуацією, оскільки ці особи нерідко відчують свою відчуженість і незрозумілість, нездатність стати дійсним членом групи, до якої вони належать формально. Як наслідок цього – амбівалентність у відносинах: очікування уваги з боку оточуючих і боязнь холодності з їхнього боку. Вони виявляють то надмірну дружелюбність, то незрозумілу ворожість, причому надмірно інтенсивні контакти можуть змінюватися раптовими розривами. Недостатність контактів призводить також до аутичного фантазування й формуванню афективно насичених ідей.

9. Гіпотонія [манії] (Ma).

Для осіб з високими оцінками за цією шкалою характерно піднесений настрій незалежно від обставин. Вони активні, діяльні, енергійні та життєрадісні. Вони люблять роботу з частими змінами, охоче контактують з людьми, проте інтереси їх поверхневі і нестійкі, їм не вистачає витримки і наполегливості.

Низькі значення:

Зниження активності і контактів з людьми.

Високі значення:

Висока оцінка за шкалою "Ma" говорить про можливість:

Підвищений настрій, надмірна активність, велика кількість і легкості виникнення планів та ідей, які часто не здійснюються в силу підвищеної відволікання і переоцінки своїх можливостей, різноманітності інтересів, широким і поверхневим контактом.

Клініка: дезадаптація поведінки, надмірно і погано спрямована активність, емоційне збудження, дратівливість, образливість і недостатня стриманість. Діяльність у цих випадках може виявитися

неефективною або у зв'язку з тим, що вона не доводиться до кінця, через перемикання уваги на інші об'єкти, або у зв'язку з тим, що перебільшення своїх можливостей дозволяє планувати її свідомо на нереальні терміни.

Діагноз: маніакально-депресивна реакція, манія;

Скарги, риси особистості та симптоми: докладність, погане фінансове становище, марення величі, ворожість, гіперактивність, домінування матері, релігійність, балакучість, алкоголізм, зниження працездатності;

Провідні риси: гіперактивність, пихатість, балакучість в анамнезі напади депресії і манії. Схильність до ретроспективного аналізу. Надактивний, багато проєктів, під час психозу мова і мислення стають дивними. Коли сердиться, то може спалахнути і нагубити. У фазах ремісії відзначається пристосування до життя.

Опис шкал методики Роттера (УСК – методика діагностики рівня суб'єктивного контролю)

Шкала загальної інтернальності (Іо).

Високий показник за цією шкалою відповідає високому рівню суб'єктивного контролю за будь-якими значимими ситуаціями: інтернальний контроль, інтернальна особистість. Такі люди вважають, що більшість важливих подій у їхньому житті є результатом своїх власних дій і можуть ними керувати. Вони відчують свою власну відповідальність за події, що з ними відбуваються, та за те, як складається їхнє життя загалом. Узагальнення різних експериментальних даних дозволяє говорити про інтерналів як більш упевнених у собі, більш спокійних і доброзичливих, популярніших ніж екстернали. Їх відрізняє більш позитивна система ставлення людини до світу і велика усвідомленість смислу і цілей життя. Низький показник за цією шкалою відповідає низькому рівню суб'єктивного контролю: екстернальний контроль, екстернальна особистість. Такі люди не бачать зв'язку між своїми діями і значимими для них подіями власного життя, не вважають себе здатними контролювати їх розвиток. Ці люди вважають, що більшість подій їхнього життя є наслідком випадку чи дії інших людей. Узагальнення різних експериментальних даних дозволяє говорити про екстерналів як про людей із підвищеною тривогою, стурбованістю. Їх відрізняє конформність, менша толерантність до інших, підвищена агресивність, менша популярність у порівнянні з інтерналами.

Максимальне значення – 44;

Мінімальне значення – 0.

Шкала інтернальності у сфері досягнень (Ид).

Високі показники за цією шкалою відповідають високому рівню суб'єктивного контролю за емоційно позитивними подіями та ситуаціями. Такі люди вважають, що самі домоглися усього того хорошого, що і є у їхньому житті, що вони здатні успішно досягати своїх цілей у майбутньому. Низькі показники за шкалою свідчать, що людина приписує свої успіхи, досягнення й невеличкі радощі зовнішнім обставинам – везінню, щасливій долі або допомозі інших людей.

Максимальне значення – 12;

Мінімальне значення – 0.

Шкала інтернальності у сфері невдач (Ин).

Високі показники за цією шкалою говорять про розвинене почуття суб'єктивного контролю у відношенні до негативних подій і ситуацій, що виявляється в схильності звинувачувати себе у різних неприємностях і стражданнях. Низькі показники свідчать про те, що людина схильна приписувати відповідальність за такі події іншим чи вважати їх результатом невезіння.

Максимальне значення – 12;

Мінімальне значення – 0.

Шкала інтернальності в сімейних стосунках (Ис).

Високі показники означають, що людина вважає себе відповідальною за події, які відбуваються у її сімейному житті. Низькі показники Ис показують, що суб'єкт вважає не себе, а своїх партнерів причиною значимих ситуацій, що виникають у її сім'ї.

Максимальне значення – 10;

Мінімальне значення – 0.

Шкала інтернальності у сфері виробничих відношень (Ип).

Високі показники свідчать про те, що людина вважає свої дії важливим чинником організації власної виробничої діяльності, відносин у колективі, які склалися, свого просування тощо. Низькі означають, що людина схильна приписувати більш важливе значення зовнішнім обставинам – керівництву, товаришам по роботі, везінню-невезінню.

Максимальне значення – 8;

Мінімальне значення – 0.

Шкала інтернальності у сфері міжособистісних відносин (Им).

Високі показники свідчать, що людина вважає себе відповідальною за побудову міжособистісних відносин із оточуючими, а також відчуває себе здатною викликати повагу та симпатію інших людей. Низькі зазначають, що суб'єкт є не схильним брати на себе відповідальність за свої стосунки з оточуючими.

Максимальне значення – 4;

Мінімальне значення – 0.

Шкала інтернальності стосовно здоров'я та хвороби (Из).

Високі показники свідчать, що людина вважає себе в значній мірі відповідальною за своє здоров'я: якщо вона хвора, то звинувачує у тому саму себе; гадає, що одужання великою мірою залежить від її власних дій. Людина з низькими показниками за цією шкалою вважає хворобу і здоров'я результатом випадку і те що, що одужання залежить від дій інших людей, передусім лікарів.

Максимальне значення – 4;

Мінімальне значення – 0.

ЗМІСТ

Вступ	3
Проблемні питання	5
Список рекомендованої літератури	76
Додатки	85

Навчальне видання

Укладачі:

Папуча Микола Васильович,
Наконечна Марія Миколаївна,
Никоненко Олег Петрович,
Никоненко Юлія Петрівна,
Тимошенко Олексій Анатолійович,
Шевченко Тетяна Миколаївна,
Кричковська Тетяна Домініківна,
Шилова Галина Петрівна,
Здоровець Тетяна Григорівна,
Кресан Ольга Дмитрівн
Литовченко Ніна Федорівна
Кошова Інна вікторівна
Михайлова Оксана Іванівна
Ковтун Алла Юрївна
Гетьман Тетяна Олександрівна
Пісоцький Олександр Петрович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ

Методичний посібник

5-те видання, виправлене та доповнене

Технічний редактор – І. П. Борис
Видання друкується за авторським редагуванням

Підписано до друку
Гарнітура Arial
Замовлення №

Формат 60х84/16
Ум. друк. арк. 7,09
Обл.-вид. арк. 5,36

Папір офсетний
Тираж 115 пр.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.